

1

1-120*

P.P. 1-120

14 FEB 1939

199

199

K13/27

Ezokubusa kwabantu.

Esizweni sika Hamu Zulu.

(Lendaba ixoxwa nguMqhubu indodana kaMveli, kaZulu, ka Nyomane eyeduka iminyaka yaka, kaMgabi wakwaMhlongo, eLangeni. Uyise uMveli waye nguMbono

owabonwa eNgotshe, ibutho lika Hamu elelanywa uWela bebekile, kulandele Isihlohlolo.

uMveli lo uyintanga kaKhambe indodana kaHamu. Ba bebuthe linye, ibutho labo ku yimibono. Usewafa ke uMveli. Sekuyindodana yakhe ke le ese ingilandisa lendaba - uMqhubu (ela belungu sekwaba ngu Albert Mhlongo).

UHamu kwakungomunye wabantwana benkosi uMpande, abahlabuka inkosi uCetshwayo beno zibebu kaMaphitha.

Ngenxa yemibango, umuzi kaHamu owaba yikhanda, kwabanguNgenetsheni. Kanti yabe

ikhona imizi yakhe eminye.
 Omunye ngowase kwandeni, no
 munye ngowakwa Delaphi, owa be
 wakhe eMaphondwane, omunye
 ngu Mfemfe, omunye ngu Bantu
 besincintisana.

Umthetho wokubusa kwamakhe
 si. akugala.

Umalandela uonke uphela,
 kuqala, kwakuyaye kuthi izinduna
 namadoda adumile, ziye komkhulu
 ziziyela zona zingabiziwe, ziya
 kokotha ibandla. kwesinye isi-
 khathi zibizwe komkhulu zibize-
 lwa kona ukuyokotha ibandla.

Uma ke inkosi ibabizile la-
 bantu bayo ebethembileyo, ikhiphe
 isicelo sotshwala, ingume ilanga
 obuyolethwa ngalo kuyo ekhaya.
 Nempela ke abesifazana babuphise
 utshwala benkosi lobo, luyafika
 usuku lolo oluphawuliwe ba
 yabethwala babuyise khona.
 Babubeke buke buningi, kepha
 baziwe ukuthi lobu ngobuka-
 bani, lobu ngobukabani.

3 K13/27 199

Obunye bube mnandi, obunye/
bube bubi obunye bube duma,
obunye bubabe, ngoba phela
izandla zabantu azifani eku-
phatheni ukudla.

Kube sekuthi ke, ibandla
seliphelile lonke, ngesikhathi lesa
esimisiweyo, inkosi ikhethe umuntu
othile oyisikhulu, noma oyinduna
aye kobuzwa utshwala. Abe se-
khethe obumnandi ke, bendoda
ethile eyethembekile buye enkosini
usefika uyabukhethe ubuthi
du ngesikhetho; uyabugovuzza;
wesula ukhamba ngezandla
zombili zakhe; uyazihlikihla
zombili izandla; uya buphu-
ngula utshwala (ukuphungula
yikuthatha utshwala lobo abu-
phuze noma ngamathamo ana-
thathu noma ngamane ake
sebeka phambi kwenkosi ke
ithathe iphuze) esusa ubuthi
babo. Ngoba kwesinye isikhathi
bungaba khona ubuthi otshwa-
leni ngoba izinkhiziyo zabaphathi
botshwala azifani, ngakoke ku

fanelekile ukuba umuntu othungwa utshwala, abuphungule, athathe ubuthi lobo yena.

Kube sekuthi ke obuningi babelwe ibandla leli. Sekuya phuzwa ke, kwenanywe, kuvoxwe, kusiniwe ke kube nje, kuhlatshewe izinkomo ezinonile khona komkhulu kuhlatshelewa ibandla leli kudliwe inyama enonile kuphuzwe umhluzi wayo, ufike ke u wabone amadoda akwazulu enamandla, ekhulu-phele, enemikhaba, nezibele, nemiringgi.

Kuthi ke laba bantu abazokoti ibandla, bakhe umuzi wenkosi, bawuka kele phakathi ngothango, amasango-ahlangane esibayeni ngakwesokudla; nangakwesokholwa zibe khona nje izintubana eziphuma umdlunkulu, ngoba phela isango limye elingena amadoda, futhi ke kunendawo lapha kugcinwa khona ukuhamba, ngoba phela akufuneki kuhanjwanjwe lapha. kuhlala khona umdlunkulu, ngoba yilapha kufela khona amadoda ehlulwa yikuzibamba, ebona izintombi zikhulu-

phele zitebezela, zigeza amanzi
kuphela, zigingqika nje zizinkle.
Abehlulwa akuzibamba ke baziphon-
nse kuwo, kanti yilapha umu-
ntu esebizwa yithuna, ngoba
umdlunkulu lo yikona buhle
benkosi, nayo lapha yethembele
khona. akuvunyelwe ukuba
amadoda nesilisa siwubeke, si-
wukhulumise.

Embusweni wakithi, abadala
bebesixoxela izindaba zokubusa
kwabadala, zibehle njengengane-
kwane.

Ngizogala kwezokubuswa kwaba-
ntwana.

Umthetho wesizulu ubunga-
vumeli abantwana bahlale na-
bantu abadala, ngoba kwexwaywe
ukuthi abantwana bazolalela ba-
thathe ukukhuluma kwabantu
abadala bakutshela ezinye izi-
ngane, kube sekuxabana abantu
abadala. Indoda, nje, ayiyipha-
thi ingane, ngoba unina wenela
ukuyibeletha nje ingane ehlukane
noyise ngoba usengumdllezane.
Ingane isiyozwe ihlale igaqe, itha-
nde ukudlala ngokuthatha izinto
uma se ikhasa. Kepha ingeke

child
hood.
homipha

idlalele ekuthatheni izinto zikayisa
kungathuwa ka kundoda yalutho
leyo, izinto zayo zidlala ingane.
Ngakoke, ingane isakhasa nje, ikhu
ziswa okwenja uma ithinta into ka-
yise. Ikhule yazi loko. Noma is-
hamba, ayinako ukwenama ngoko
bona uyise eqosheme. Esigqikini
nye kuye, ifike igaxela emathangeni
kuye indonse ngamadovu, noma
imphulule idlala nobaba wakwa-
bo, kodwa iyamesaba impela ipha-
mbana naye athi engena ibe ipha-
ma. Kuzo kuthi nje enye indoda
enesisa iqabuke iyibiza ingane nge-
linye ilanga iyidlalise kube kule.

Umthetho nje ke, umntwana oyal-
ukuhamba, uhlonishiswa ngokwesa-
tiswa abadala, angathinti into
yomuntu omdala. Uma eyithinta
sedliwa yuswazi kuphela.

Bekuthi uma owesifazana ebelethe, ahlo-
nishwe amadoda onke. Angangeni lapho
ebelethe khona. Kepha afike ezobonga
athi "Siyabonga mama! usuzibuyisile
izinkomo ezakulobolayo, noma, "uzele
umuzi." babonga izinkomo phela um-
uzele intombazana. Uma kungu-
fana kuthiwe "umuzi wadile."
Konke lokho bakukhuluma bene on-
nyango abanganga endlini

7 K13/27 199

name

Bekungumthetho ukuba umuntu
omdala angabizwa ngegama lakhe
Bekuthi uma uyise wovesifazana
kungu Mveli, kuthiwe ngu-
Kambeli. Uma uyise kungu-
Nda baya khe, kuthiwe ngu-
Ka Nda baya khe; kepha owesilisa
uma igama lakhe kungu Mpiya-
khe, ibutho lakhe ku yisi
hlohlohlo; noma igama lakhe
kungu Siphwe, ibutho lakhe ku
yimibono, noma igama kungu
Biyela, ibutho kungu Wela-
bebekile, kuze kungashiwo
ukuthi ngumpiyakhe, kepha ku-
thiwe ngu yisihlohlohlo sasekuthini
; kuthiwe ngu Mbono wasekuthi-
ni; ku bizwa isibongo sakhe.
Kuthiwe ngu Wela bebekile wa-
se kuthini; kusho isibongo
sakhe. Kungashiwo nokuthi
baba ngoba uma ingane inga-
thi baba kungaba iyamgugisa
Ithi uma ibona uyise eza ithi
nango umbono wakwethu, ngoba
phela bekuthi bonke laba aba-
ntanganye kanye nababelamayo
kanye nabelama ababelamayo
babe butho linye kubuye kuthi
emva kwalabo butho, babuye be

lamane kathathu, babuthwe
futhi.

Umthetho wokukhulisa abafana.

Abafana bagala ngokwelisa ama-
thole. Kuthi bewelusile, babe bekha
ubaga belukhela ogogo nokhulu
lokukhanyisa ebusuku. Babuye
bagawule izinduku nezagila, ba
zingele izinyoni. Kuthi ke uma
bezishayile bazethwale, zingoselwa
endle, ziyiswe kuninakhulu, sye
kobonga. Azose ke zivithwe qede
ahlusule ikhanda nezinyawo
anike umnikazi nyoni fukuze
abe nekhanda lokuzingela uma
edle ikhanda lenyoni. Kube se-
kuthi ke inyoni yonke idlive
nguninakhulu. Abese bonga
encancaza ethi ukukhululani
wangibe ka ngaze ngadla izi-
nyoni zabantabani.

Ngoba phela ubesaziwa u-
nkulunkulu nakugala, ku-
thiwa ngukhulukhulwane, u-
mvelinqangi, owadabula abantu
ohlangezi. Sibonge kanjalo ke
isalukazi sibonga umntanom-
ntanaso esiphathele izinyoni.

Kuthi ke besayokhula khulu
bakhawule ukuba abafana

kamathole, beluse izinkomo
manye. Kuthi ke sekelusa
izinkomo babe sebezishaya
beziginisa izinyoni, naboke
ba kuye bazide nje abafana
kwesinye isikhathi bazinike
nawoyise nawoyisemkhulu
nabo oninakhulu. abafana
bona badle amakhanda nezi-
nyawo. kwesinye isikhathi ba
vuse nezinyamazane, bazizingele
bazibulale ziyodliwa ekhaya.
kepha noma bekwenza konke
loko bangakhothwa ukukha
ubaga lokukhanyisa elawini
lezinsizwa, ngoba phela kuzothi
uma sebebuyise izinkomo, kwa-
khetwa amathole, umfana uzoya
kohlala elawini, ahlale ensikeni
engentla, akhanyizele izinsizwa
ngobaqa lwakhe abelukhe elusile,

mhlau mbe kufika intombi izo-
gadla, kubuthiwe ndawonye, ngu-
ye umfana ozokhanyisa sonke
leso sikhathi kubuthiwe. Kuthi
uma efikelwa buthengo agabuke
engquphazela, uyezwa phobo ekha-
nda, esesethuswa zinsizwa.

Kothi ke ngesikhathi esithile,
akhululwe, bahlakazeke baye ko-
lala.

Kothi izinziswa ke ziklangane ekuceni, sezizobema igudu.

Igudu leli, kufike kuthathwe uphondo lwenkomo kubazwe kahle lilinganise kahle lapha embonyeni walo, lungabotshoswa esingeni saluboboke lapha esiswivini, kube sekugawulwa umuthi inhlambamasi, igatsha lwo lawo linembobo phakathi: kwephulwe lona ke igatsha lenhlambamasi ke licijwe kahle lilinganise lwe ukuba libe yisitukulw. Lesitu kulu sifakwe kulembobo ebotshoswe esiswini sophondo sibanjwe yingcin enanyathiselwe egudwini embotsheni leyo, uma ingekho ingcina kufakwe umthwebeka wezinyosi. Isitukulw sibanjwe yiwohkuze sinamatheli egudwini. Kuthi ke phambili esi tukulwini kufakwe imbiza ebazwa ngatsho. Bazwa zinyanga zayo zipophe itsha libe negingqi phakathi libe ngangegaba lenki elithengwa ngatiki elikhulu. Ebotsoswe izindawo zombili. Iphantsi uba se ifakwe esitukulwini sicotshelwe kube sekubekwa ilahle ke ngaphezulu kwe nsangu, ngoba phela zinsangu le egwaliswe kulimbiza. Kube sekufakwa amanzi ophondweni afike embotsheni le efake isitukulw ukuz

*igudu
heup*

9 //

199 K13/27

emukele umoya wensangu wehle
ngesitukulu ushaya emanzini
abe selihabula ke owokuqala, abeke
umlomo wakhe emlonjeni. wegudu
ahole umoya kubwabuze amanzi
egudwini sekuhlangene nentuthu
yensangu, sekugcwala amathe em-
lonjeni usekhwehlela ke ethi oho-
oho... oho... Sabema! userike
omunye uyahabula naye uya
khwehlela lo ubonga inkosi
leyo athanda ukuyibonga, uyedwa
ozho "umpondo zamila enjeni, ukuba
zamila enkomeni ngakube sithola
igudu/lokubemela. Uyedwa obonga
eyakhe inkosi ayibonayo, phela
lezinsizwa zilishumi elawini noma
zisiphohlongo, noma zingamashu
mi amabili zetshelakana nge-
gudu leli zilihabula zetshelakana
zikhwehlele zibonga amakhosi
kubekwe sekuthi ke lamathe ase
gewele imilomo entuthu yegudu
ase tshuma ngawo ngotshumo,
ngoba yileyo nsizwa iphethu
utshumo lwayo. Batshume ke
amathe amblo phe anamaqwebu.
Ma sekutshunywa ke kuyalwiwa
impi ngamathe lawa kuphukisane
ababili betshuma besukelana
uma amathe awokuqala opele

namabeshu kunezinyang
zako.

Kwakubuswa ngaloko
ke kwamalandela.

(Isivivane.)

arcity
at
one
ep
tives Uma sekuvuniwe, nangesi-
khathi kuvunwa, noma ngesi-
khathi kufulwa, kuba khona
izihlobo ezingemile kahle nga-
semasimini, ezinendlala.

Kuthi ke lowo owesifazana
obonayo ukuthi uyalamba, aca-
bange, acabange, abe sekona
ukuthi kufanele ke akhu-
mbule izihlobo sakhe esithile,
ake aye kokwethekela abaku-
dlayo.

Nempela ke abike kwabase-
mzini wakhe, akhethhe ilanga
ahambe aye lapho esihlotsheni
sakhe. Abe se thekela. Bam-
phakele kuzala adle, bamethabe

K13/27

101

199

le umhlöbo wako, bamengabele
alale.

Kuthi ke ebusukw baroye
zonke izindaba ezindala ne
zintsha ezenzeke sebhukene
baroye baroye baze bazonywe
ubuthongo.

Kuthi ke ngakusasa,
ngokusa, bapheke ke kudliwe
babe sebemethwesa ke um-
thwalo wekhanda. Baya
mrika bayabaza kuye
ukuthi uyoba namandla
yini oku wethwala lomthwa-
lo na? Uma ethi ake ne
ngeze, bengeze noma ku
ngaze kube yisinyintili
esikhulu sesaka azethwalib.

Sekukhona isiga ke
uma uhambele kini uganib
bayakwethwesa usuhamba
bathi, phatha loku uze
uphekele umkhwenyana.

K13/27

102

199

Kuthi uma sebekupha kakulu
intamo ize ishone phakathi,
ube se usho uthi Au! nange
khwesa sengathi: ngingum-
fazi wendlala.

Kwesinye isikhathi, kube
uwena onamawala utha-
nde ukwethwala kakulu.
Abe sethi unyoko, ca,
lunganisela nje, uyobuye
ukulande ukudla kwakho
asiyi kukwenza lutho.
musa ukwethwalisa komfa
zi wendlala.

Ngikhuluma kanje nje ngi
phawula izinto ezaziye ziha-
njelwe ngabantu besifazane.

ivane Kwakukhona indawo e-
phawuliweyo nje eduze ne
ndlala. Okwakuye kuthi
umuntu osihambi uma edlula
khona, afike enza okwenzi-
wa khona. Kwakumi nje

K13/27

103

199

inqwaba yamatshu. Indawo
leyo enamatshu lawo, kuthiwa
yisivivane.

Lendawo, kwakuyindawo ye
nhlanhla kumhambi. Ukuze
indlela yakhe ayihambelayo
imkhanyele, kwakufanele anga
lokothi edlule esivivaneni e
ngakwenzile okwenziwa khona.

Wonke nje umuntu wase
nelungelo lalenhlanhla.
Noma ngubani nje ohambayo
eya noba yikuyiphi indlela
yakhe, edlula lapho, kenze
okwenziwayo.

Umuntu wayethi uma
eseya ngakhona acoshe itsha-
na nje eze nalo, athi a
ngaqondana naso isivivane
leso, abe se phimisela itshe
ngamathe akhe, abe seli-
phonsa kwamanye ayingwaba
edlule. Omunye asiphule u

tshanyana enze inkashana.
Athi angafika esivivaneni,
abeke inkatha aphimisele itshe
lakhe alibeke phezu kwenkatha
leyo, edlule.

Ngokwenza loko, uyazi ukuthi indlela yakhe ayihambayo izomkhanyela.

Noba kuyinzizwa iyokweshela, izomkhanyelwa yizindlela zayo. Noma yintombi iya kogadla, izomkhanyelwa yindlela yayo. Noma owesifazana eya kokwethekela, kuzomkhanyela ukuhamba kwakhe. Noba yindoda iya kokotha ibandla komkhulu, zizo yikhanyela izindaba zayo.

Isiga ke sithi, "Ungedluli ungaliphonsanga itshe esivivaneni. Loko kusho ukuthi uma udlula ubona abantu abaningi senza unsebenzi

othile kanye kanye, phonsa
itsho na we esivivaneni
wedhule (bamba bamba ushiye
uhambe).

Abathakathi.

too
short

kwakuyiyona ndaba
enkulu le, kusabuswa kwa-
Zulu. Abathakathi kwaku-
yiyonanto ibiyesabeka.

Ababa wayesixoxela ngayo
lendaba, ethi: - "Kwakuthi la
sekuhlwile, umthakathi a
shiye umuzi wakhe aha-
mbe, aye kothakatha emzini
othile."

1577/39

Uzothi ke uma eselungela
ukuphuma, akhulule, a
hambe ngunu. Abuze um-
zala okhalweni nasesingeni.
Aphume kwakhe ehamba ngunu
aze ayofika lapha eyothakatha

Khona K13/27¹⁰⁶

199

Kwesinye isikhathi agibele indangala yakhe. ayigibele ubuso bakhe bubeke ngase msileni, ikhanda lendangala la liqonde la kuyiwa khona afike azungeze umuzi. Ku be yiloku besola abantu ukuthi kukhona imfene ehamba phakathi komuzi. Kwesinye isikhathi ingene emathibeni, ekudleni, kuficwe kudliwe. Abanye babone izinyawo zayo.

Mhlambulwe kuzwakale komunye umuzi ukuthi bayibonile. Ibigitshelwe ngumuntu kwesinye isikhathi, ibulawe, abaleke umniniyo. Ibulawe qede kuphume amasi ngaphakathi

Phela kuye kuthi uma kugula umuntu, kuyiwe esango meni, kuyiwe kozwiwa ukuthi umuzi ubugwa yini.

K13/27

107

199

Isangoma

mmmm
Kuye kuthunywe amadoda
aye kobula. Afike khona
kwaSangoma, angakhule
keli. Afike athi coshoshu no-
ba yise gumeni noba khona
endlini. Abe sethi: "Izi-
ndaba zakho Mngoma."
Besesibona ke ngcdlozi,
Sibodle, sithimule, sibonge,
sibarize.

Bese kuyiwa enkundleni
lapha sizobulela khona.
Bahlale ke. Siqholoshe pha-
mbi kwabo, sesivunule. E-
sandleni siphethe ishoba
^{elimnyama}
~~elikhulu~~ lenkonkoni. Be
sesiqala ke umsebenzi
waso wokubula.

Sesiqale ngokukhala isi-
qunga. Phela isiqanga
lesi kwakungumuthi om-

113/27

104

199

khulu, kanti nanamubila
 sisenjalo, ngoba nasemkhu-
 hlaneni siyafakwa emakha-
 mbini. Noma umuntu ephephe-
 the ngaso njengekhathazo, nje,
 siphephetheke nasezandleni,
 Naso ke isangoma sithatha
 isiqunga sisilume, siblafune,
 siphephethe ezandleni, siges-
 sikhlikhile ubuso baso, singa
 kaqali ukubula.

Sesiyabula ke. "Nize ngo-
 mkhuba!" umuntu.

<u>Isangoma</u>	<u>Abantu</u>
Nize Ngom khuba!	Yizwa, yizwa!
Kukhona Umhlolo!	Yizwa!
Kukhona okulahlekile!	Yizwa! /
Au! Umas mngani wami, naku kuyikufa bo!	Yizwa, yizwa!
Kugula indoda!	Yizwa, mngoma!
Yeqile!	Yizwa yizwa!
Kukhona umthakathi!	Yizwa mngoma!
Uhamba nemfene!	Yizwa mngoma!

13/27

109

199

Isangoma

Abantu

Udwebe emnyango! Yizwa Mngoma!
Udweba ngomuthi Yizwa - - -!
Ukufa kweqiwa! Yizwa! Yizwa!
Kweqiwa yindoda! Yizwa Mngoma
Kwakhwela ngozwani Yizwa - - -!
Shayani ngibone! Yizwa Mngoma!
Kwakhala edolweni! Yizwa! Yizwa!
Kudonsa uvalo! Yizwa Mngoma!
Kwakhwela ekhanda! Yizwa Yizwa!
Kuhlali emahlombe! Yizwa Yizwa!
Tumani sibone! Yizwa Mngoma
Umeqo lo! Yizwa!
Uthakwe nelumbo! Yizwa Mngoma
Umthakathi ngusomagqakane! Yizwa Yizwa.
Ukhwikelela izinkomo Yizwa Mngoma
Ezilobole intombi Yizwa Mngoma

Se bebuya ke, se beze befika
ekhaya ke, beyethula indaba
sekuhlanganiswa ke ukuthi
mabaye kocela umhlalo
enkosini. Ivume inkosi
kuba sekumenyezela

ke ikuhi ngelanga eliyikuthi
kufuneka amadoda aye
emhlahlweni ocelwe erkosini.

Lapho ke, sekuzohamba ama-
doda amaningi, noma amashumi
amabili noma ngamathathu,
noma ngaphezulu. Bahamba
nomuntu okhethwe yinkosi
ukuba aye koyilalelela. Naye
umthakathi ukhona phakathi
kwabantu laba. Useguba nje.

Uzongena ke umhlabo.

Amadoda azoshaya phansi nge
zinduku kudume phansi ethi
yizwa yizwa lapha um-
ngoma ekhulumama.

Umngoma

nize ngomkhuba!

Obulala umasondo!

Umasondo weqile!

Ubekehlwe ngumthakathi!

Ehaurikela izinkomo!

Ezalobola intombi!

umthakathi ngubomaggakane!

Amadoda,

Yizwa ...!

Yizwa mngoma

Yizwa yizwa!

Yizwa ...!

Yizwa mngoma

Yizwa mngoma

" "

K13/27

199

~~Utho ngalo umshaya~~ Sisuke kakhuchi
isangoma simshaye ngeshoba
lenkonkoni emehlweni. Simnukile
ke ephakathi kwamadoda.

Sebezohamba ke abagulelwayo
bahambe nentatheli yenkosi baye
kokika umhlahlo wesangoma.
Sebezolinda isingqumo senkosi.

Umthakathi lo, uma bengam-
nthintanga, kosa emzini wakhe
kubuya izimpukane. Ebalekile wa-
ya ezweni elithile lenkululeko, ngoba
uyazi naye ukuthi lapha komkh-
lu kwakuko babambeni bayekeni.

Isangoma lesi sesifiki sa-
ruka ukhukhuva lwenyanga
engelapha lo ogulayo. Lubizwe
ke. Lunikwe imvu yokuvula isikhwa-
na. Lumncindise ogulayo lum-
gabe, lungqume emanzini abilayo
afakwe umuthi, lugxobe izintelezi,
zifakwe ezindengerzini. Konele ku-
phelele ukuhlwa nje, kuchelwe nge-

K13/27

112

199

zintelezi kuzungezwe umuzi.

Phela inyanga le efikile
izobagcaba bonke ekhaya, iba-
khothise izinsizi, bancinda bo-
nke bekhafula. Kwesinye isik-
hathi beqe udengezi.

Phela ukuchela loku, ngezi-
ntelezi, kuzokwenza umthakathi
athi uyaphikelela, mhlawumbe
awe phansi. Nemfene yakhe
yesabe. Yelaphu ke inyanga,
aze asinde umuntu. Ibisi-
khokhelwa inkomo yayo, ithokoze
impela.

Uma lowo mthakathi esekho-
na, sekuzakuba kwahluleka
kwakhe nyalo, nemfene yakhe,
ngexa yezintelezi zalenyanga.
Uma ephika inkani uyazi naye
ukuthi uzolimala.

Ukufunda kwezinyanga.

K13/27

113

199

Omunye ufunda esemncane,
omunye afunde esemdala nje bo.
Ufunde ngokuhamba nenyanga
abe lukhakarwayo. Athwale izi-
khwama zayo. Kuthi ke lapha
ivula khona, imtshele ukuthi
kalethe isikhwama esiyikuthi.
abe sesivula achithe phansi.
Ithathe amakhubalo athile, inike
ukhaka luwagobe; uma kukho-
na agaywayo, luwagaye. Lu-
beke udengezi eziko lubancindi-
se. Uma sekufike isikhathi,
sezinyamazane, inyanga izi-
kethe, luziqobe ukhaka. Lubeka
udengezi eziko, lubanukise.
Bathimale bakhwehlele kube
nje. Udengezi lolo belushiswe
Kuthi uma sekufike isikha-
~~thi~~ lwaba bomvu qede, lwa-
thatha zonke izinyane lwazi-
thela odengerini. Lwabanika
imihlanga abahogela ngayo
intuthu. Zishe ziphele ke

zibe ^{13/27} ngamalahle.

Bezeziganya ke zibe yinsizi
yokuncinda nokugcaba. Uma
kukhona imithi engekho, uhla-
ka seluhamba nenyanga beya
ehlathini, nase mihosbeni, beya
kagqoba yona imithi. Inyanga
ikhombe ikhasi lumbe. Uhla-
ka bathi bangaqeda
bahlale phansi. Inyanga i-
wuthathe ngamunye ithi
"Uya bona leligcolo, nguma-
nkun'kunku. Umuthi wecala
noma ubufarele ukulahlwa u
hlawule, kepha uma uthe
ungakangeni waliluma, wazibila
ngalo, wakhwifa elangeni wathi
alinkun'kuze icala, ngeke liku-
lahle. Lokuthetha."

Uyalibona lelikhambi, uma u-
lelapha isidina. Uma umuntu

bempfonse ngesidina, wena thatha
 lona uligobe ulipheke libile.
 wehlu kanise eloku phalaza nelo
 kugquma. Azigqume ajuluke
 abe manzi, apolise eloku phalaza
 athi esaliphekile abe elekhamela
 emakhaleni lidonse sonke
 isidina ekhandä siphume ngo
 mlomo nangamakhalo. Kuthi la
 esephalaza ke siphume nenyongo.

Kuyophela izinsuku ezi
 ntathu ephalaza ngalo, abe
 selikhipha ngokuba aphalaze
 ngegqolo lomqwanya.

Uyayibona lempande, e
 yobusoka. Uma uya kokwe-
 shela uyilume uhlafune uzi
 monye ebusweni ngayo, uphu-
 me — uyobuya nenkehli.

Uyayibona lelikhubalo lelapha
 isilumo. Leli lelapha ilumbo noma
 ngelatuphi uhlobo. Leli lelapha
 iqondo. Leli likhipha isifuba
 sedliso. Lesi yisihlungu sezilwane.

13/27

116

199

noma umuntu enqunywe zimpa ka
uyamkhothisa umbemise asinde.
Lo ngowomeqo noma usukhwele
ekhanda uyagwebeka ngalo.

Imkhombise yonke imithi inyaka
nga. Intshela njalo, kuzothi inga
phela le embiweyo, ibe se ithi
hamba uye kokumba osobaniban
nosobanibani ubalthe la. Kube
ukwefunda kiakhe njalo. Naye
ngomuso usesusa ubunyanqa
bakhe ke.

Lapha kumankunkunkunku,
sekungumuthi omusha nje kho-
na sekwande abelungu nje
ngoba kugala kade lingathethwa
icala. Futhi belingekho ngoba
umthakathi ubejozwa. Ubenganikwa
thuba lokuzivikela. Umuntu obu-
lele omunye, ligaba we lenkosi. Owe-
qe umthetho noma yimuphi uya-
bulawa. Ophingileyo uyabulawa
owebileyo uyabulawa - njalo nje.

Abangcini ngaloko kufunda ko
dwa. Kuyathi uma zikhlangene
izingedla, zivulelane imithi. Zi-
shintshane ngemithi. Kuthi kanti
omunye uyazi ngenye indlela, ba-
fundisane ke njalo.

Phela abathakathi labo aba-
gcini ngemfene yodwa. Noma yi-
siphi nje isilwane siyenziwa
ngomuthi sivume intando yom-
thakathi siye lapho ekhaya
lapha kusho khona umthakathi
manje, bazakubona lesisi-
lwane, noma yimbila nje, noma
yimvukuzane, noma yinyoka
ethile-njengomhlangwe nje, bathi
Hau! Naku loku! Besekuphu-
ma abesilisa besibulala
leso silwane. Siye kolahlwa.
Emuva, kusuke isidumo, kugu-
le abantu.

Kuyiwe kobula. Isangoma
sisho sithi, "Au! Yilowo mhlolo!

K13/27

Uthunyive. Ngumthakathi! U-
zonda ngoba amasimu alomuntu
achumile. Inyaniga enga

phengulula lomhlolo ngu Bani!

Sekhunyelwa ke kulolo
lugedla olurukiwe. Beselufika
nemigodlo, yezikhwama, nobla-
ka lwalo. Lufike nasekhaya
kuba nesithunzi. Twela phe ke.
Kuthi kungasinda umuntu, ku-
shayelwe inyaniga inkomo.

Impela lowo mthetho we-
zilwane ukuba zingene ekhaya
uyikufa. Ngisho zona lezilwane
njengezinyoka zelumbe, nezinyo-
ni zelumbe, njengesingizi, no-
thekwane, nesikhova okwakuthi-
wa yinyoni yabathakathi.
Manje uma benyoni lezilwane
zingena ekhaya, kusheshe ku-
thunyelwe. enyangeni yenze
izintelezi. Kuze kube namhlanje
uma kungene into engaziwa ekha-

K13/27

119

199

ya, noma yisilwane sibonwe
zingane, kusuke kungumhlolo
lowo. Ithi isalele inyanga
ibone sebefika bezoyibiza.

Kuye kuthi uma umu-
ntu ebulewe ngaleyonto, ela-
shwe ngayo leyonto abulawa
ngayo. Zonke izinto zi-
phengululwa yisangoma.

at lifted 17/7/39
~~seles~~

Abantu.

Kuqala abantu bebekugagu-
la ukukhuluma. Kuthi u-
kwanda kwenkanyiso, base
beqala ukukhlonipha.

Noma beya ngasese, bakubize
kakhle. Nawo amangcoliso bawa-
bize kakhle. Nazo zonke izinto
abasazigaguli manje. Sekwa-
fika ukukhanya phela.

K13/27

120 120*

199

Nkosi

Nanso indaba yami, yibone
nokuthi ilungile yini.

O

Ngabonga kakulu isinkwa
owangipha sora, opando ababili
nosheleni, encwadini eyedule.

O

Ngazibonga izeluleko zakho
zomke.

I

Ngizozama encwadini e-
landelayo, ebengingazifakile kule

S

Izindaba zesifazana yzona ngi
zoqinisa ngakuzo ngoba yizo
izalokazi lezi engizithola kahle
uku ba zingxovele.

T

Ngiyema ngokhlonipho enkul
Omncane,

C

M

H. V. Mkhongo, (Mrs)

Emthini School,

O

Z

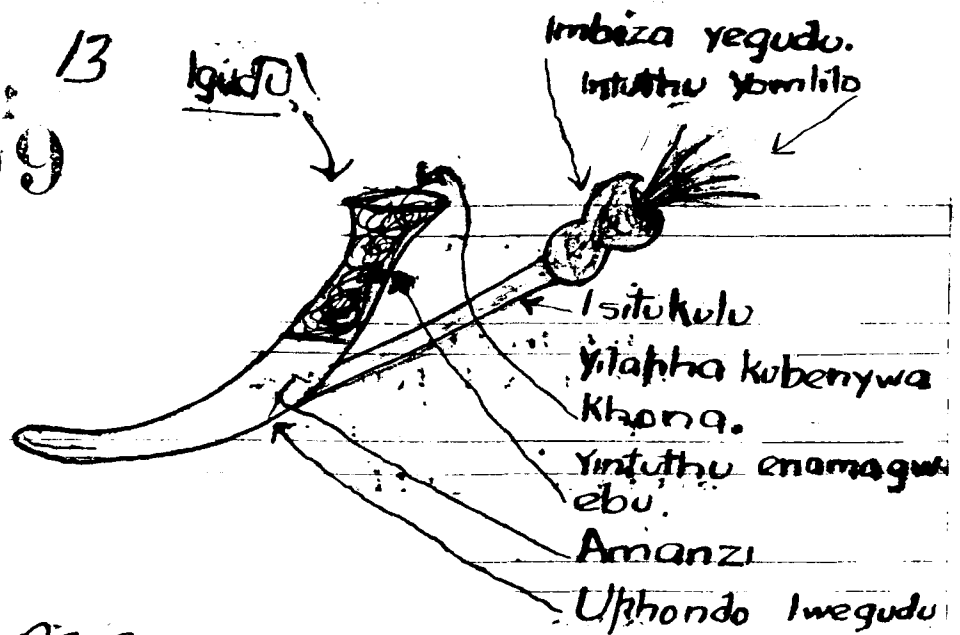
1040 H.A. Kock Rd

P.O. Box 11,

Izingolwe

esheshe aphela a be esekhona ku
 lo omsukelayo, a be sedlula ke efika
 emegela emvulela ngaphambili
 ngawakhe amathe ke kube se
 yehluliwe yalowo. usebuyela
 igudwini futhi elihabula ekhu
 hlala ekuyela ekutshumeni, eph
 thuma kuyo impi leyo yomngam
 wakhe njalo batshumelane ku
 be budakadaka phansi end
 lini, zonke lezinsizwa zitshumi
 sekana ngamathe. badele ke.
 balibeke phansi igudu. kube
 khona isikhathi sokuba kuthu
 live kuthiwe du isikhashana,
 kube sekuzo umfana ke e-
 ze nobulongwe asinde lapha
 la bekutshunyelwa khona
 use sinda ethi du engena nama
 khasi omsobo nembokodo use
 wengoba umsobo egudla indlu
 ngembokodo isibuye ibe lupha-
 ze futhi njengoba ibinjalo
 bengakabemi abanumzane.
 babathathe ke igudu balibeke la
 lihlala khona, bachithe amanzi
 alo bakhumule imbiza bathubile
 umlotha wensangu ke balibeke
 endaweni yalo ke bahlakazeka,
 bobuye ibe hlalngane ngesi-
 nye isikhathi futhi sekuzobenzwa

K13/275 13
199

Phela uma sezibuyele ema
dlangaleni ayo; sezibona igudu,
zibongo inkosi, kuqhe i
nkosi, induku iphenduke
umdlalo nje.

Kunjalo nje kungumthetho
ukuba ibutho libekelwe izindu-
na izilibutho elidala.

ngesikhathi ibutho lehloka zeki
le lizo emakhaya, kuza kusale
ezinye izinsizwa, kuthiwe zi-
khonzele isihlangu. Kothi uma
sebenokeliswa isihlangu lezo
kuba ligugu elikhulu. Kuze
kuthi inkabi idatshulwe pha-
kathi imibando emibili omu-
nye athole uhlangothi. kwesikha
miba.

Umthetho wokuba nengane.

kuze kuthi umlobokazi e-

changuzile, kuthi angasoleka, u
 ninazala amahayele imithetho
 yokuthi kangavuki ekuseni
 aphumele phandle ilanga li
 ngakaphumi ngoba funa
 ege imikhondo yabatha-
 kathi, athathe nemeqo nemi
 bulelo ed wetchwa ngabatha
 kathi emnyango ebusuku be
 nze ukuzo kuthi oyophum
 kigala ege qede agule.

Wengatshelwa njalo efungiselwa
 ayise wendoda yakhe, kwe
 luthi ukuthi ingane esesisa
 na mayingakhazwa yizifo leza
 Futhi uma kade kubho-
 na uthingo lwenkosikazi, abo
 nye bathi yuthingo lwenko-
 sazana, akufanele umuntu
 enzima abantle adakule la
 kade kuphuzo khona ngoba
 uzothatha umnyama ukhaze
 ingane esiswim. Uma inga-
 ne nomnyama imincika izi-
 londa wonke umzimba ikhatha
 ze kabi. Kuzo kuba sengathi
 inogcusa, kanti ngum-
 yama.

Futhi ulaywa ngokuba
 uma liduma kafihle amabala
 akhe ngendwangu funa li
 nyazime qede emukeli umphe

zulu ngamabele ingane ibe
nenyori.

Futhi angathethi, ethethisa
amalungu amakhulu ekha-
ya ngoba uma eluhlanya
azombamba amadlozi mhlaba
wabeletha.

infant

futhi ke uma esebethe
into yokugqala kuzolungiswa
uhlango lokumchatha, yikhona
kuzophuma ivangazi, abanye
abathi yijengezimu (indle yom-
ntwana abekade emunya um-
thubi esiswimi kunina).

Abanye baye baxebule igxolo lo-
moini baligxobe bamphuzise
ngelanga lokugqala liphuma ivan-
gazi babe sebeloku bemchath-
ngalo njalo ke, amanzi alo e
fudunyeziwe, kuzo kuphele i
sonto lonke liphuma. Abanye
balikhiphe ngeminye imithi.

Ngalo ilanga lokugqala um-
numzane uyise wengane
usey kwabazayo wayocela zonke
izinyamazane, ziphelele. Athi
uma esemcobelele lowo aye kuye
futhi ke kusihlwa sekuzola-
lwa amshisele zona umntwa-
na, zibekwe elahleli anukiswe
zona umntwana, ebanjwe ngu-
nina, athi angathimula kube u

zinkile, abe sethi unina, "kazo
 izinyamazane zakho mntwana."
 abe se mphendula emnukisa na
 ngezindlebe nangesi phundu
 abe semeqisa udengezi olushi
 sela zona izinyamazane.
 amncelise ke, kuba sekugaywa
 insizi & ngazo zishile, abe se
 gcotshwa okhakhayim, ashweze
 nasesiphongweni, insizi eselezo
 ayigcobe ebeleni qoda ammunji
 se lomax...

Kube ke umntwana uqinile,
 ngoba ongashungiselwanga uzo
 khula abe silima kuthi noma
 esemdala enze izinto ne ezinga
 sile babe sebethi abantu, ake
 ribone la! Nithi zasha?
 azikhalanga. kwabala iqhude.

Kanti futhi ngaphandle ko
 kuba zihlakaniphise, zeluse
 ingozi yezinyanga eziphatha
 izikhwama nezinsizwa ezi
 phatha imithi emibi yokun
 phonca izintombi ukuba zonke
 lezinyamazane zingamkharzi
 umntwana abe esezidile nga
 phambili

Uma unina womntwana eqa
 lapha kushay khona izulu

esakhulelwe, ingane iba ne nyoni, inyamazane. Ibonwa ngokuba umntwana akhiphe indle eluhlaza. Akhale, aze athande ukwehla ukhakhayi lwakhe.

Iyaye ikhishwe ka inyoni, kukhona izinyanga zokuyi khipha, okuye kuthi uma ufuna ukumuyisa umntwana ibe se ilungisa insizi yezulu nemithi yonke efanele lowo msebenzi ke ivuke kumnya ma nonina wengane nengane ifike lapho kwashaya khona izulu imbe isisele inik unina womntwana ikhamli amchathe qede aphubuzeli kuso isisele leso, abe se gezela khona zonke izinsila zakhe ngomuthi akhalele khona lapho, abe se mfaka emhlana embeletha unina eshamla ngamanidla engabeki ngemuthi, aze aye kongena ekhaya. Inyanga ke isale igqiba ke kuthiwe bebeye koncwaba umntwana. Lube selukhuphuka ukhakhayi ke, amenzele nezimbi za zenyoni adimde emchatha unina emgera emkhotisa njengo-

Kusho kwenyanga. Kuphele.

Enye ingane ibe nomuna (izilonda ekhanda) kumbiwa amakhambi awo umuna ichathwe nga wosiphuziwe ibojwe igezwe amanye ashiswe abe yinsizi inamyekewe ezilondeni ekhanda zomuna.

Enye ingane ibe nohlabo (iphikazela ithande ukubungca na isifutshana lesi).

Bayiphuthume ngezimbiza zalo uhlabo lezo.

Enye ingane ibe nobubana esiswini icelwe amakhambi kwabazayo.

Ukudla kwengane.
Nyangoba ingane iye ithi izalwa ibe yenzelwa igula layo nenkezo yokuba iphuze ngayo, abanye bayinike amasi mhlaba nje izalwa abanye bayenzele incumbe yezinkobe noma ngeyempuphu kunkhona umuthi wegula oye uciswe ufakwe eguleni lomntwana. Kuthi ngazo zonke izikhathi lethiwe la sekusengwa kwethelwa phezu kwawo lomuthi owafakwa eguleni.

Ingane ke izo phuzwa ukudla kwayo, kuphele noma zinsukw ezintathu kuthi ngolwesine icucuzo.

ingane. Ithi uma se i cucuzisa
 ka khulu; ukhishwe umuthi
 lowo ubekwe, ibe ikuphuza
 ukudla loko ize ikugede ku
 yicucuzises. noma zinsuku
 ezimbili noma ngezintathu
 ithela amanzi nye, kuphele
 qede ukudla loko ligeqwe igula
 lethiwe ngokusha uphindise
 lwe futhi umuthi lowo obe u
 cijiwe. Iphuze iphuze inga-
 ne uze uhlambulule umuthi
 uhlambulule isisw qede u-
 khishwe eguleni. Nyalo nye
 nyalo nye ize ikhule ingane
 kusetshenzwa loko. Kuthi ke
 uma se iphume abathakathi,
 abanye bathi abantwana aba-
 nye bathi amathambo (ama-
 zinyo) iqale ke ukunikwa
 ukudla konke nokuhlafunwa
 yo, qede, ingabe isasebenza
 imbiza yegula ingamhambisi
 umntwana, kube sekumbiwa
 ezinye izimbiza ke adimde e
 chatha ephuziswa aze ahambe.
 Engijaziyo imbiza engayethwe
 swa ngumama, efakwa eguleni
 yiNgcina le egcina imikhonto uma

~~u~~ iphiselwa, abanye abayibiza ngo kuthi yinkulathi. Iyembiwa nje bo, ihlutshwe isigaxa sayo isijwe ifakwe eguleni, umntwana akhule enesim esihle kabi. (Nami nje ngini tohela ukuba ngingenyanga ukuba ngiyinyanga ngakube ngithi shayani inkomo ngenethwese).

Umbuso Wokukhula.

~~u~~ Uma umfana eseyinsizwa, wakhelwa ilawu. Uma izinsizwa ziningi, zihlangane ndawonye kulo lelo lawu. Ziphakelwe ukudla, sitsheni sinye. Umnumzane wesatshwa kakhulu. Umemeza kanye kuthule kuthi cwaka.

Uma kukhona utshwalas ama dodas afika ekuseni. Kuthi ke uma esegcwele, iphume yimbiza, amadodas aphuze. Izinsizwa zona zihlala elawini zodwa, zinikube isikhamba. Zisiphuze qede zihambe masinyane ngoba kwakubhlabizo izinsizwa ziphuzal kakhulu. Abafazi nabobaphuzal bodwa

Uma kungena umhambi, efika
 bephuzwa, ungena endlini bathule
 bathi du, bonke. Kube sekugqala
 ngamunye amibingelele, avume,
 bambingeleli njalo evuma baze
 baqede. Babuze lapha ephuma
 khona, nesibongo sakhe, noyise, ne-
 gama lakhe, nesikhulu asakhele.
 Baphuze nje bangamniki ngoba
 abana kumphela umnumzane
 ngaphandle koba asho athi "mphuziseni
 bamnike ke." Uma sekuphela
 utshwala babonge, bathintithe
 amabeshu abo bahambi.

Ukwakha.

Indlu, yakhiwa ngama-
 dodada. Kube khona inyanga
 yokwakha eyazi ukumisa upha-
 hla, nofundo lwendlu luma kakhel-
 kwakungumthetho waba-
 ntu uma befica indoda i-
 sakha namadoda amanye,
 ifike indoda ibambe nayo
 ngoba phela akwedlulwa
 ngendlu isakhiwa.

Uma isiphelile ukwakhiwa
 bese kungena abesifazana

ngoba phela amadoda asenzi
phasile ngezinsika athi du.

Abafazi ke baqala ngokwe
luka izintambo nezihlandla
zokuduzisa. Bawususe ke um-
sebenzi wabo sebeluke izihla-
ndla ezingaphezu kwama-
shumi amane. Nabo babe
nenyanga yomfazi ekwazi ka-
hle ukuduzisa. Bawenze ke lo-
msebenzi bawuthi phaga.

Uma se iphelile ke indlu
babe sebemba umhlabathi olunge
le ukugandaya. (Isiduli) Iga-
ndaywe ke bese kwakhiwa um-
burdu emsamu lapha kuzo
hlala khona izinkamba nezi-
mbiza. Bese kwakhiwa iziko.

Indlu igandaywe igudlwe
igudlwe ngembokodo. Kugro-
tshwe ugqungqumun noma
ngumsoho igudlwe ngawo ibe
luhlaza cwe.

Zonke izindlu zizingezwe ngo
maguma. Umuzi wakhelwe u-
thango olu wuzungezile. Yisang
ngaphaya nangaphaya. Aku-
ngenwa ngemva komuzi, ku-
ze kungene abasekhaya nabesi-
fazana bodwa, izihambi ziqonda
ziquonde isango.

K13/27

23
Ukudla okusesibayeni.

199

Phambi komuzi, kakhona
isibaya. Izintango, zomuzi zi
hlangene kuso. Besokwenziwa
umbelo esibayeni, noma otha
ngweni.

Phakathi esibayeni, ku-
khona imigodi yokudla. Isi-
baya lesi sakhiwa endaweni
engenawo umthombo ukuze
kungacheshhe kucwile ukudla
okufakwe emigodini, kuze
kufike imvula enkulu ke e
yokwenza kufume okungu-
phansi emigodini kube se
kuphenduka isangcobe, naso
sithandeka kakhulu si-
ngukudla okummandi
kwasidlayo.

Izinkomo ziphuma ekuseni
ziyokudla utshani! Zibuye
intlazane, zime esibayeni.
Abafana besebekhipha ama-
thungu bewathintitha. Ba-
khiphe namagula, balungele
ukuba sekuzosengwa.

Phela amathungu lawa, ku-
khona izinyanga eziwabazayo,
amathungu nemigenge,
Iyodwa. inkomo yomsumzane
ngoba phela abanumzane a-
bawadhi anasi enkonyane
radla awethole ngoba bengama

qhawe. Igula lake likhanywa
zonke izinsuku umlaza. Livu-
thwe kahle libe namasi aza-
ngqondo. Kuthi ke uma selivu
thiwe, isifazana esiqondene no
kugayela igula lomnumzane u-
mcaba, sigaye ngobunono.
Kuye ngokubusa kwabanumzane
emzini wakhe.

Omunye kuye kuthi inkosikazi
leyo ephatha igula lake kube yi-
nkosikazi nye endala okuzothi
ke uma se ilekhamile ibe se-
ilishukuzi ke ilithululela o-
khambeni lomnumzane azibe-
kele ngembenge, ayobeka phambi
komnumzane, nomcaba futhi a-
wufake kwanye embenge azi-
bekele abeke ngasemasini akthe
nezinkezo ngomgodlo wazo.

Kuye njalo ngomthetho wo-
mnumzane lowo ngoba omu-
nye nye azivubele yena omu-
nye athande ukwutshelwa
nguye lowo obe emthululele
amasi, into nye, luba lodwa
ukhezo lokwuba lube lodwa
lokudla.

Kuthi ke la egesuthi,

umfana amrike amanzi ngo-
nkezo asabe athi du, ake se
susa izitsha lezi umfana oke
zidlela umnumzane esile nalap-
ha kuchithekele khona edla.

Umbuso wabantu wokuzingela.

Kuvela noma ngubani a-
meme ingina. Ameme, kumnye-
zelwe. Kuze kuthi ke lowo muntu
ameme ingina, uma eselala alale
ngalublangothi lunye kuze kuse,
ulalela ukuthi izinyamazane zize
zingaphenduke.
Sekuyasa ke kuthi uma iya
kude ivuke kucampando zankomo
ihongoze ithi, "Hofu! Wayibam-
ba na?" Lowo njalo osezwe aba-
nye behongoza, naye usehongoza
ebalingisa, esephuma naye ke,
sebez bephelela sebehamba ke
beze bayohlangana esikhungweni lapho
kuthiwe ayibohlangana khona,
ihambe ihlabelela ithi, "Heshe! Nya-
mazane! Wayibamba na?" Isifika
ke esikhungweni, ishlala ke ngozi
gaba zayo, isigodi sasekuthini
nesase kuthini ishlale ndawonye
Ameme ingina ubinca ibeshwa

na. elibeka izingce obala, abambe
enza umasu okhlekisa abanye
abazingeli. Kodwa bangahleki
ngoba uma bengahleka kungaba
sebenzika izinyamazane ebeziyo
hlathwa yibo; bona bathathe leshwa
elenziwa yilomuntu ohlekisa ngebeke
lakhe.

Kepha ke ngoba bayamazi, bagothala
nye noma bebonani eneshwa kubazi-
ngeli. Besekufikwa esikhungweni lapho
lapha isiphelele, ayiphake ke, ngoba
phela yizigodi ngezigodi.

Alale phansi komkhumbi wabantu
kwesinye isikhathi aguqe ngama-
dolo, athathe utshani abufika em-
lonjeni, obunye abuphathe ngeza-
ndla zombili, akhothame equgile athi
"Mabandla! Mabandla! Nazo izi-
nyamazane!" Bathi, "ji!" bathoye
ngezagile phansi kanyekanye. athi,
"konje nizogijeka komasuna yonyoko!"
Bathi, "ji!" usho njalo ukhikihla
phansi emathangeni ngotshani lobu
abuphethe ezandleni.

Angababeki abantu, abath-
"Akusuke uphondo olungapha luye
ke!" Bese besuka ngesiga sakuba
bethi "Hushu! Hushu! noma bathi
Nkunzi! Nkunzi!" Ayiphake ke
inqina ize iphelele ngezimpando zayo.
Emva ke asukume umphaki
wenqina. Bazishay ke. Uma njalo

beshaya noma behlaba inyama-
zane, basho isaga ^{sesigodi} somuzi ^{za} wakubo
bathi, "mamo! Umahahaman! kube
sekuthi bonke abantu baleso sigodi
benanele ngokuthi, "Wahahaha!"
Kuthi uma inyamazane ihlathwa
umuntu wesigodi esisiga saso kungu
Nohihi, athi angayihlaba athi
mamo! UNohihi! Bonke bakuleso
sigodi benanele ngokuthi Hihhi!

Uma inyamazane ificwa yiginya
sezijibambile, ingabonwa ukuthi i-
banjwe yiziphi, kuthiwa nguJonke.

Enye inyamazane eyayibeki-
siswa ize ibulawe, ngucakide. Bathi
nguNdoda. Ngoba uma kuvuke
yona kugala, inesulukezi. Abazu-
kuzwana kahle nezinyamazane,
bazame ukulwa nabo baze bazibulale
Inqina ke ithathe izikhungo ezibili noma
ezithathu, ihlakazeke.

Umbuso kwabesifazane.

Intombazana, umthetho wayo, ikhu-
la ngokufunda ukugaya etsheni lokudla
lesizulu. Ifunde ukukha amanzi
emfuleni. Ifunde ukuthenza izinkuni.
Ifunde ukukha imifino. (Intshungu, imbuya
umcobo, nembilikicane, nocucuzo nom-
thebe) ziningi ke ezinye izinkho-
bo ze mifino ezikhawayo, zihlanga-

niselwe embengeni. Kwesinye isi khathi iphekwe ilaxa (imfino yodwa). Kwesinye lidlwe ne zin kobe noma nomcaba. Kwesinye isikhathi ipheke isijabane

Uma ke, intombazana ithombile, noma ibonwe ngamanye noma ibonwe yisalukazi noma ibonwe ngunina, isizogcinwa e-ndlini, inikwe imithi yokuriziqinisa igashelwe kakhulu itaywe ngo kuthi abafana bangayikhulumisi. Ngoba uma ihleka ithombile iyonakala ibe lithatha.

Uma ke isikhulile isizonba phansi kwamaqhikiza. Uma sekufike isikhathi soba zigonyiwe, umthetho yikuba mazilalele umthetho wamaqhikiza. Noma umfokazi eqomisa, amaqhikiza amshela ukuthi ayikakhulumisi; ithule nje naye. Kuzothi ke ngeminyakana ethile, zijutshwe ukuthi maziphendule zithi, "Wenzani?" kuphela.

Kuhambe kuhambe kufike esikhathini lapho kuthiwa sezisho intandi. Lapho ke uzobe esakhlume umfana ebuguzi, izomphe-ndula ithi angikuthandi konke loko okushoyo. Zizwa ngamaqhikiza ngalo ukuthi mazi

K13/27

29

199

baphenduli kanjalo abafana.

Lapho ke abafana beshela babuquze ngoba sebeyazi ukuthi embi ngethula ingaphenduli lutha olushoyo. Ithi ingaphendula ike iyagoma.

Kuzothi ke, nxashana sekusondele isikhathi sokugoma, isizobuzwa ngamaqhikiza ukuthi zingaki izinsizwa eziyiqomisaayo. Isho ke. Beselubuzwa futhi ukuthi ngubani emthandayo. Mhlawumbe ke izokhetha babili phakathi kwezeshele, ithi, "Nxashana ubani efike kuqala, au, angazi impela ngoba phela sezibakhipha, ziyababshela manje iqiniso lonke lenhliziyo, lowo ethi kuye, "Angikuthandi, ungazihluphi nje ngami kube imtshela iqiniso lenhliziyo ngoba phela sekufike isikhathi sokwahlakanisa manje.

Kulabo ke abethenjweyo, kuzothi nxashana enesihlobo, sigijimele soye komtshela sithi, qinisa. Isibachitha. Inisa wena nobani. Uma ufika kuqala izobeka wena, qinisa.

Aphuthume ke umfana. Phela kanjalo nje akasezukulokhulumana nayo. Usezokonela nje abonwe

kuthunye ezinye izintombi,
kungabi yile ayeshelayo. Usezo
thi kuzona, "bantathu, iphi
intombi yakini? Iyongiqoma nini
ngiyithanda kangaka nje?" Zingar
mnaki nokuthi uthini. Zimliba-
zise ngendaba nje. Kanti sezikhe
izinswazi zesinswazi. Zimshaye
ka khulu. Agxume eme laphaya
umntanensizwa, asho athi, "Mntanethu
ungibambe ungizise! Unga-
dlali ngami! Ungibambele
enhla nengalo! Ngikhulekela a-
maseko amathathu.

Abesecela indawo lapha ezobongela
khona. Ahe se cela iqhikiza layo.
zimkhombise ke. Aye kulo, afike
abongo. Lizehukise. Libuze lithe
"Uqonywe ngubani?" Iho insizwa
besezibizwa zibuzwa izintombi lezo,
lithele ubufakazi bokuthi
bendaba yalomfokazi iliziriso
yini, zivume ke. Besekukho-
nywa indawo nelanga.

Ngokufika, kwensizwa ekhaya
kukhale uphondo, impalampala
zethuke izinsizwa, zethuswa
yikwazi ukuthi uma kukhale
impalampala, kusuke kukhona
umkhosi othile ofanele ubhanga
nelwe zinsizwa. Nempela ke,
lensizwa eqonyiweyo iyishaye

ayithi du, impalampala, ibe
 se ithama igigijini eezimema
 vzi sizwa. Izilandise ka ukuthi
 usigonywe yintombi yaseku-
 thini, ibe isizitshela nokuthi se
 kumiswe ilanga lokuthi oku-
 yohlanganwa ngalo kuyobongwa
 indaba ezintombini endaweni yo-
 kuthi.

Nezintombi nazo zimemane. Lu-
 fike lolo lusuku. Phela emakha
 ya kubo kazintombi abazi.
 Bazezwa nje ngamahemuhemu.
 zizakamba nje, njengabantu abo
 ziyela emsebenzini, kufike lesi
 sikhathi qede ziye kochopho, zi-
 sho ngengekakala.

Phela insipho kwakulibunda,
 amagwebu alo. Kulibuma, izi-
 mparade zabo, zigqotshwe, kugezwe
 ngamagwebu alo.
 Ekhandla lapha, kulalwe ku-
 fakwe udaka, oluzothi uma se-
 luthintithwa kugqotshwe amafutha
 zibe lublazazizimwele, zikanywe
 ngatshasa. (ithambo likagalo wenkomo
 elibazwa kahle lebhukaniwe kube
^{end esikhumbeni sekamu} yawona, kulungiswe ngabo izimwele)
 Uma bethanda bazikame nga-
 meva omqokolo, bazicwale ngo-
 limi lwenkomo (umuthi wasen-
 de oba ngamagwebu abanzi
 aluhlaza nganhlanye abe
 mhlophe nganhlanye, aqaraya).

Isibuko abazibuka ngaso, nga
manzi akhiwa afakwe em-
cengezini (umcengezi yukhamba
olubunjwa. lunise okwendishi
yokugezela yabelungu, phrezulu
luchitheke lube banzi, lugu-
dlwe lube lahlaya). Bazicwa-
le ke bathi da bezibuka ngo-
mcengezi. Begcoba amafutha
ephehlwa noma siqumela
senkomo, noma ngamafutha
amanqina enkomo.

Bavunule ke abantwana babe
bahle badelise. Phela ama-
ntombazana wona aphume nje
eya kosebenza emasimini a
kwabo, athatha yonke impahla
azoyivumela ayifihla ngendlela
eya emfuleni azogeza kwona
avunulele khona ke emfuleni
lowo azibuke emanzini emiyo
uma esezicwala. Abe sebinca
kahle umutsha wawo wobende
nobuhlalu beputshutshu bakhive
ngobucikwe bakhona ngoba
phela ubuhlalu bekumibalabala.
Bekufike kube yilo iputshutshu
kuba nyilomuthi asebaye ba
wuchume amaqanda abo awo
ayihungqu elingwevu benzele
ngawo imigexo yezingane uma

kwenzelwa ukuba zingakha-
thazwa yikuphuma kwaba
thakathi (amazinyo). Selingi
Sengikhohliwe ke yigama
lalowo muthi. Kube sekuba
yituse (Gladiols) izimbumbulu
lezi ezimnyama zalo eziba yi
mbewu kungawohloka izi-
mbali zalo ezibomvu. Bakhi-
we kahle ke ukubhala bu-
vunulwe ke zintombi. Ama-
qhikiza ke agqize ngama-
fahlawane emifene. Kube
kukhale kudela.

Zona ke izinsizwa phela

zivunulele nje ekhaya, zi-
vunule izinkonyane zikano-
kusho, zibekele ngezinsimba ngo-
zinyobo zezinsimba emaceleni, isine-
ne kwesinye isikhathi kube esazi-
nyobo, esinye kube yisikhumba
samazinyane ezimbusi anemibala-
bala asi kwe athungwe kahle

ngozi noma ngefosi noma ngosingo
kuthungwa ngo sungulo. Kusikwe
iziphinama zibekele izinene lezi
kubekhe kahle kudela. Yilelo beshu
lithungwe yileyo njanga ngo
buciko bayo. Ekhanda zivunule
iziqhova zamanqe esiphundu, kuthi
ke emaceleni zifake izidlukulo

zezimpaphe zezingoni, ezibhephule-
lwa eceleni njengezigqokwana
lezi zamapoyisa ezibhephulelwa
nanye. Kudatshulwe isiqunga
kakhle sephothwe sisathambile
kwenziwe ubusengi, ngaso bu
hlobise ezingaweni nasezithweni
kugqizwe ngabo futhi.

Besekufikwa endaweni leyo
emisiweyo, sekuhlaliwa ke. Inke
ke indaba.

Kuzosuka nje insizwa eyiga-
gu, ngoba phela izintombi zihlezi
isigaba nezinsizwa zihleli isi-
gaba sazo, babekene. Intombi
eqomile isitheli ngezinye. Insizwa
ke ke izosuka nje ime phakathi
kwezinsizwa zakubo ibonge ithi
"bentanethu, nisibambe nisiqini-
se, ningadlali ngathi, ngoba asi-
zile ukudlala! Sikhulekela ama-
seko amathathu." Besuka njalo
ngabanye, kuye ngobugagu ke
nsizwa.

Nezintombi ziphendule ngako
ukuthi, "Nani ningadlali ngathi.

Uma sekuphelile ukubonga,
sekuphuma ishungu likagwayi,
liphuma ezinsizweni. Sezilibuhlu-
za izintombi zibuhluzela ema-
thongwaneni azo, ezibemayo zibeme
khona lapho, ngoba phela nga-
ywe zinsizwa.

Sekufika isikhathi sokuba
 zembule izintombi. Kusuke nje
 igagu lensizwa lithi, "Hayi! Aze-
 mbule manje izintombi." Nazo
 ke sezizazazela izintombi ukuthi
 ngumthetho lowo. Ibe se i
 sukuma ke intombi ngayinye,
 isiyembula isisu nezinge ikhala.
 njalo kwesuke enye yembule
 isisu nezinge ikhale njalo, e
 yalayo yale njalo. Zibukede
 njalo izinsizwa. Ziyembula nje
 phakathi kwazo kukhona ama-
 tshishi, angakagomi. Ziyaxibula
 izinsizwa kuwo amatsishi. (uku-
 xibula ukuyiqasha intombi.) Insizwa
 sekuzodlula lezonsukwana ke ibe
 se ihamba iyolekhela itshishi lelo.
 kuthi ke noma sezizivoxa ekhaya,
 sezizasho zithi, "ubani uxibule
 isesheli sasekuthini."

kuzokwedlula izinsukw ke kuhlaka
 zekiwe, isoka ligaye ithongwane
 lalo liphinde imikhondo. Lifike
 endle, lizifune lizifune izintombi,
 lize lizelamele. Ekhiphe ithongwan-
 ne lizishizele ugwazi zibeme.

Ukuyobona umuzi

Kwakungumthetho ukuba
 uma isiziphindile imikhondo i-

ikhonze njalo. Isizoba loku
ivela emagkhikizeni icela into-
mbi yayo ukuba ihambel kubo
iye kobona umuzi, ngoba phela
angeke umfana ayithinte into-
mbi yakhe athi ntombi kuya i-
ngakayi kobona umuzi.

Manje ke, uzoncenga an-
nge, aze ethuke ethola inhla-
nhla lufike lolo sukw.

Azimakutshela muntu uma se-
ziya kobona umuzi, ngoba ne-
soka lelo azilitsheli, ngaphandle
kokuba kube khona isichlobo esi-
zizwe zijivoxa sanyonyoba
ngasese saya kobahlekelu ukuthi
iyangena.

Kothi ntambama zitheleke.
Mhlaumbe ngamashumi ama-
thathu mhlaumbe ngamane ezi-
ntombi. Zifika ngomkhulu um-
vumo lo, ziyahlabelela ziphikelele
elawini lensizwa.

Phela insizwa kwazulu ibilala
emacansini amaningi. Sekuzothi
ukuba zifike ngehulo lazo, zinge-
ne, bazinike izicephu, zihlale
zeglale ilawu.

Abemizi sebonele bazibona
nje, baya khona. Sebeya ko-
vimbela intombi le eqome khona
ezobona umuzi ngoba phela

iselishinga nayo.

Zizothi ukungqa ezicathuni lezo umzuzwana nje (five minutes) zihla belala, beseziso emnyango njalo seziyahamba. Sekerne baphakle umnyango abakhele ne nalomuzi bazovimbela lintombi eqome la ekhaya. Sekugala kuphuma izintombi ezinye phambili, isiphuma nayo iba yisipinini ngejubane. Sebezayisu kela, nayo idiyaba leka izame ukubashya, nezintombi zakubo nazo ziyaba leka. Lapho bezifika khona bayayibamba, ziyayi phumyulisa ezakubo nyaba leka, baze bayivimbe isinjengalaphaya kude bayibambe. Bayibamba njalo ubeke bavika ubudansudunsu iba wisa ibaleka.

Uma beze bayekhula ke sekuhlalwa phansi kuncengwa ke. Ibe isikhethelwa enye kwe zakubo ikhethwa ngezakubo ngi phekezele ibuyela nayo emzini. Kuhlalwe ke elawini lensizwa lelibekukiade kungene kulo izintombi zakubo, kothi uma sekufike isikhathi sokulala baphume ke bashye isokanentombi yalo. Koba yinkani ke ukulala, noma intombi ikhumule

kuzobanjwana ubusuku
bonke. Uma intombi ma-
mandla kuse engenze lutho
nayo. Mhlawumbi njalo aye
hlule ebusuku.

Uma isoka linobuthongo,
ivuke kahle ihambe. Uyavu-
ka, "Haw! Intombi ihambi-
le ebusuku ngilele!" avuke
ayizingele aze ayithole. Ayi-
shaye. Phela kwakunge
hlazo kwazulu ukushaya i-
ntombi ibalekile ngoba uyingenisa
emthethweni wakhe ukuthi
yini athi elele nayo, kuthi
ngoba usathathekile ibe se
imshiya. Imenza insizwa
engemuntu walutho olalayo
nje, ifuna ukumbheba ezi-
ntombini zakubo? Ishe-
ke induku. Ingabe isa-
phinda ke ingomuso imdu-
maze ngokumshiya elele
yecabe induku.

Umthetho waye umile woku-
thi intombi uma ingezuku-
hamba, akuthi lapha seku-
fudumele kwaphelela ilanga,
ihambe nezintombi zakubosoka

nye kogeza. Kuthi ke uma
zingana kekele, izothi. sithe nye,
ibaye ngamehlo, ibaleke nge-
jubane. Babeyathe, - Au!
Intombi, isibalekile! Kuphuthu-
nywe ke. Mhlambe bangayi-
tholi fumani. Kepha uma
iyile kogeza yaze yadla ukudla
kwasemzini, ayisenakwemuka,
ngoba isiyidlile indoda, yawa-
geza amanzi asemzini, yaku-
dla ukudla kwasemzini - isi-
thambile ke. Isizohlala izi-
nonku noma zizimbili no-
ma zintathu kubo kasoka,
ihambe. Noma ifika ekha-
ya, izoba ngumuntu nye ozi-
phumela e khakonina.

Nesoka lizqhuba isikha-
thi ngoba kwakulihlazo
ukungqigqa entombini, kwesa-
tshwa ukwemitha.

Soka belingahambi obala
lalihlala emfuleni lize libone
noma yintombi noma ngoma-
koti abasha, ngoba abesifazane
abadala, ngonina. Bayesatshwa.

Uma ke lifika ebusuku,
liyazi ukuthi zilala kwasalubazi
izintombi - ke - zizozwa ngegade
lishaya phezu kwendle, bese

zikhumbula ukuthi yisoka.
Isizophuma nje sengathi iyaphandle
ibisilibona ilitshela ukuthi alihlale
phandle izonyenya kungalala isa-
lukazi. Ibisingena nje noba i-
phethe iziki zokuphemba ekuseni
ukuzo sithi noba sibuzo isalu-
kazi, asitshela athi bengijolanda
iziki zokuphemba ekuseni.

Sekuzodliwa ke kwendlalwe
kulalwe. Yona ke izoya noku-
thi bahonga, imyelele, ithathe
impahla yayo yokulala, baye e-
ndle. Kokwaziwa yayo ukuthi
kwasa. Kuthi kusemnyama,
iye ekhaya. Isoka, ke, lifihlwe
ke.

Iyafika ekhaya ipheka
isiphuphutho sezintombi, noma
ngesembumba, noma ipheke isi-
jingi. Uma sekuvuthiwe ke
sekuphuma nenye intombi, iphatho
namanzi okugeza, zibazibe
ngamehlo zibe seziphuma ziya
kohlala endle esokeni, lihlale
noma zinsuku ezimbili ezi-
ntathu endle la lifihlwe khona
lihlala nezintombi, kanye ne-
ntombi yalo, kusoxwa zona e-
ezothando, okuzothi uma igazilayo
lizwakala ensizweni ibe iyathathu
njalo ngoba phela kwehlulana amagazi
abantu.

2

41

14 FEB 1939

199

X/13/27 Ngesikhathi isoka selithanda ukuthatha.

199

Kuzothi isoka leli, uma selifuna ukuthatha, mhlau-mbe linezintombi ezilishumi ezilithandayo, lizobeka li bekisise ngazo zonke izindlela ukuthi umfazi walo linga thanda abe nyani.

9
9

Umfana nowona kele ka-thandi- ukugawwa libatha.

4
0

Indoda ihlanganiswa no-kudla. Uma ungasayazi ukuthi ithokezela kudla kuni, uphike ngokuthi izodla wena wedwa nje, noba umnandi kuyo, uphenduka uthuvi nje.

2
01

Umfana kathandi umbo-nise isikhwele sakho.

C

Esegonde ukukuthatha ukugaphela akubonise, ^{ecathama} noba uphethe i khuba ukuthi uya kwazi yini ukufinyela nalo.

Umfana kalifuni ivoki
elihlala lithetha amacala ne
zintombi zakhe limvabanisa
nazo.

Kanti futhi umfana ufuna
okungatholakali kalula ngoba
umfana ungumlingisom -
shohlisi.

Futhi umfana kakusisi
umthetho ukuthi kanyale in-
tombazana. Uma ingakho-
mbi uyanyiba izibonele
yona.

Kunako konke, ifike im-
qome intombi, kuze kufike esikho-
thini soba isithambile, sekuyi
ntombi yakhe nje asebehambe-
lana eduze ngothando, sebezweni
Inkani isegazini lomuntu uku-
zwana nelomunye, inkani ise-
mpathweni belele. Abantwana
fani. Yiko loku kunijanzelwa
ekuthini enye intombi iyaban-

K13/27

43

199

enye iyashisa. Uboqaphela nje lona uthando lunesindlela ezingingqi. Abantu abanye bethandana, bonke babonane nje ubabone behleka ubala bobobili kuthi abalandelane, kuthi uma sekufanele behlukane ufike bekhalelana izinye mbezi.

Abanye babe nothando olunomona babonane balwe.

Enye intombazana yeqiwe yuthando imoswe ngumfanakanti isizinyundela ngakoloko.

Omunye umfana uzoyizwa ukuthi imnandi, aye kuyo kubo ahlaliswe endle lapho zimfihle khona, abe seyince-nga ukuthi mabahlale nje bathandane noma sekusile, uma isilima ke ivume kanti isizinyundela, ngayihambile yaya kophela isoka ngesikhathi

sokuphaka, yabuya ngokubhwa
 Ibusukw ke, sebezolala,
 uma nayo intombi seyathambac
 sekusha nje lona uthando im-
 pela, kubo bobibili, kukhona
 izinto ziphalekayo. Baqala
 ngokuxoxa nje uma sebhlobile
 bahlala phansi. Khona ekuxoxeni
 loko, abantu bayedlulana. Kuzo
 kufike ekugonaneni, naseku
 sondezaneni esifubeni, izifuba
 zabantu azifani. Kuzo kuyofika
 emlonyeni, umfana uyayihlola
 njalo. Uzoqithanda abuzuze ku
 lesi sikhathi eyithela ukuthi
 mntanakwethu, wedlula zonke izi-
 ntombi ezake zangithanda, ngizo
 vuka lapha nje, ngiyosho ekhasi
 ukuthi ngiyakuthatha. Ummandi
 kabi.

Kuzothi uma iqiniselel, imkha
 mba emathangeni, ayincenge umfa-
 na athi, ngisize mntakwethu ngafan-

ake ngithi nje kanye enkomeni ka-
nyoko, kobonakala ngani lokw ngi-
zofika qede ekhaya ngibatchele ukw
thi u wena ngizokuthatha kunazo
zonke izintombi zami, ngafa, nga
fa ake uthi, udede amathanga
kancane nje, ngizothi kancane
nje, ngafa uthando.

Intombazana ehlakamphileyo
ke izokwala, yale iphethe, yale
konke, ibuze nje ukuthi, nginga
ngena kanyani esibayeni sika
baba ngingachanguzile, wena
uyangala nje kuloku khulumama
kwakho. Ngiloku ngisizake-
le ngithi ngiyakwebela na
semathangeni nje, kanti ngiya
phonsisa. Sala kahle. Ilwe no
kuphunyula, baxabane kabi
impela, kabi lokw.

kuzothi ashweleze kakhulu
umfana, kanti ubeyilinga, ethi
kabone ukuthi imthambele yini

Ujafika ekhaya kabi nasikhundla uzama konke anako ukuba ilotsholwe ayithathe.

Wazi impatho yayo, othandweni lwabo, wazi ukuthi ayimvumeli/uma efuna ukuyenzisa ukukhohlakala kwakhe eyiyenga. Igazi layo liyashisa uma lihlangene nelakhe, liyezwana.

Kuthi uma evuka kuyo, avuke inhliziyo ithe toha! sengathi angadla kusemnyamana engagezile. Kuthi kahlabelele ekuseni.

Kanti kuthi uma ebeye kwenye avuke inhliziyo isigasa, ke kuthi kafune umthi aphilaze, aze adle ngo sikhathi zibuya inhlanzane.

Kwedlulana abantu ngenela kona. Intombi enkulu ena mabele imbwabambwaba iyabanday futhi iyavuka. Ingazizizelle ngezinye izindlela, ngoba

K189/201

47

199

phela ingwe idla ngamabala.
Intombi encane iyashisa, iya
vutha ithi be. Nayo ingazi
dumaza ngoba umuntu uzi-
hleba yena.

Lizohlanguanisa zonke lezici
isoka enhliziyweni yalo ke libo-
ne ukuthi intombi yasekuthini
ngiyayithatha. Lizimisele ke.
Selifika kuyise liyifake indaba.
Naye abize abasekhaya bazo
khuluma, kuvunyehwane ke
ukuthi ma kathathelwe lomfana
lentombi yasekuthini.

Seliyathatha ke isoka.

Kuzothunywa abantu aba
qinile impela, abazofika em-
zini noyise wentombi abone
ukuthi cha, akudlalwa ngom-
ntanami, beze ngempela.

Phela umthetho kugala,

izinkomo bezigqutshwa, kuthiwe,
 "Nazo izinkomo zomntwana!". Bese
 kuphuma abanye bebarosha,
 kuthiwe, "Bashayeni! Izithu-
 thana!" Babaleke ke, bese
 bebuyiswa, sekuzogxoxwa kahle
 ubulanda.

Intō ke, uma befike nezi-
 nkomo ezizisikhombisa, eyesi-
 khombisa ayibalwa, ngoba iyi-
 nhlamba. Uyamkhomba umn-
 twana utshi usesiholo.

Noma esazi umhlaleli ukuthi
 zisikhombisa, uzobala zibe si-
 thupha, ukuze athole eyesipho-
 hlango abe sebala ke.

Uma sekufike isikhathi
 sokuba abasenzini bavume
 ukuthi sebezakuthamba, bese
 belungisela intombazana. Seku-
 fika isikhathi ke soba uyise
 emulise intombi yakhe.

Kuzogaywa utshwala obu

K13/27

49

199

khulu kuhlatswe noba yinko-
mo ibenye noba zibe mbili
nabayeni bamenywe nento-
mbi imeme izintombi ne-
zinsizwa zakubo, nabazi
hlobo abadala bamenywe
nezibukeli zize zilungile.

. Abamenziweyo ke, bazosina
, abasenzini (~~ke~~ abayeni) naba
kubomakoti, izibukeli zibukele.
Kusiswa nyalo, kusina izinto-
mbi ezizintanga yentombi le
eyemulayo. Zonke zibince izi-
dwaba. Kusiswe ke, kubuswe
ngoba phela kuzothi kunga
sinwa kuthiwe du, abayeni
bangeriswe endlini yabo, ba
suselwe isithebe / sabo senyama
banikwe imbiza yabo yotokwala
kungeriswe nokudla kwabo,
isiphuphutho sezindlubu, noma
yizinkobe zezindlubi eziphekwa
zishiswe amanzi zibandwe noma

11/7/39

yimbrimba. Ehlobo ke, ukudla kwabayeni namasoka isijingi, nenqeke, nefutho - abanye banye bathi yifuthu. Abaphakelwa isijabane, nemifino, nesangeobe ngoba banqu nyelwe abantu basemzini ukudla abakudlayo. Abaphakelwa noma yikuphi nje ukudla.

Phela bona abasemzini bangeniswa ngezigaba zabo. Ama khosikazi azongena endlini yawo odwa angeniselwe imbiza yawo yotshwala nenkezo nesikhetho kungeniswe nenyama yawo nge sitheke, kungeniswe nokudla kwawo. Umnyekezo ayaphiwa ke amakhosikazi asemzini ngoba lesi yisitho esidliwa abantu besifazana (umnyekezo yinyama ya ngaphakathi)

Namadoda angena kweyawo indlu anikwe imbiza yawo, nenkezo, nesikhetho; kungeniswe nokudla

kwawo; kungeniswe nesithebe sawo senyama (ungafakwa umnyekezo ngoba amadoda kawu dli.)

Ozinsizweni ke kusuke kukhona nezintombi zakubo. Nabo ke abasha bangeniselwa utshwala ngesikhamba (yisikhamba nje kushiwo isitsha esingaphezulu ko khamba, kepha singaphansana kwembiza. Simise okwokhamba kodwa sinomlomo othi awube banzi ongafani nowembiza: siyagudlwa sibe luhlaza, siwebezele, sibe lula njengokhamba singasindi njenge mbiza. Silotshiwe silotshwe ngamansumpa-amagashana e bumba okuhambe kulotshwa ngawo esikhambeni. Ukuba isi khamba sibe luhlaza kwenza unwali, ngoba phela sifike sishiswe sibe bomvu, njenge

199

52 K13/27

Zitsha zonke zebumba. Sithi la sibomvu sibuye sifuswe sibe mnyama, sifuswa ngotshani bu baswe kufuquke intuthu ithungela kuso, sephulwe ke, siphole. Kube sekugcotshwa unwali ke zonke indawo, ngaphakathina ngaphandle kugudlwe ngemboko-dwe encane, size sibe luhlaza). nezinkamba zonke ziba luhlaza,

Kube sekubekwa ke futhi isi khetho nenkezo nakuzo izinsizwa kubonke phela zibekiwe izinkamba okuzothungelwa kuzo utshwala kuphuzwe ngazo.

Kubanumzane ke kuba khona isicathulo somnumzane nezinkamba ke ezinye okuthungelwa kuzo utshwala.

Kuphuzwe ke, kuloku kubizwa leyo nazwa ephaulekile kuthiwe wesibanibani abe seya. Kuthiwe phuzo la. Aphuze abonge abu-

yele endaweni yakhe. Nyalo
nje, noba ziyiphi insizwa e
silomo kulowo mnumzane, a
yibize iphuze ihambe.

Kubuswe, kubuswe, kuze
kushone ilanga ke bachithe-
ke, kube khona inyama
eluhlaza ezophathiswa ama
amakhosikazi asemzini, apha-
thele abalingani baze badle
nabo ekhaya.

~~Sekot~~

Sekukhangelwa ukuba kuchangizwe.

~~~~~
Kuzohamba kuhambe kuze ku-
fike usuku lokugcina isivume-
lwano sobuhle. Umhlaleli
abuye nezwi lokuthi akucwili-
swe. Besekucwiliswa ke. Uma
se iqhamile imithombo aye
kobika futhi emzini umkha-
ngi. Ake senikwa ke ilanga
lokugala ukubugaya. Buthi

futhi uma sebuqalwe ayolanda
ilanga lokuphuma kodwendwe.

Ngomhla wkokuba luphume
udwendwe, uzohamba umkhongi
aye kolukhipha yena.

Uzoqonda endlini lapha ku-
hleliwe khona, ngoba phela
sekubuthene omame kugcwele
indlu, kuzolaywa intombi le eya
kochanguza. Kuyaluzo ama-
ntombazana aqoqisa intombi le
impahla yayo. Kukhona aba-
fana, abafowabo kamakoti, yiloku
bengena bephuma, akuselulaka!
Luyavutha luthi be! Sebephuma
nje, uzwe kukhalainja la
bedlula, ngoba manje, iqholo
labo, udadewabo, usehamba. Ba
yezwa ngomame la beyala ukuthi
lomuntu kayi kobusa. Uya ko-
qala inyoka izibuthe emgodini (a-
bantw basenzini).

Nomkhongi ufika nje kubi

izinkuni, zihonyelwe kanyekanye eziko kuthiwe awuthezi. Lapha uzothi uphuma emfuleni usathi ugeza imbiza uyapheka, babe sebewakhe aphela bageza ngawo bawachitha, bathi umlobokazi ka wakhi amanzi yiloku afika.

Lapha kuzothiwa webile u-
lisela, ungazange webe kwenu.
Lapha kuzothiwa uphingile u-
ngazange uphinge. Lapha kuzo-
thiwa ulixoki ungazange u-
xokize. Lapha kuzothiwa u-
yathakatha, ungakwazi nakwenu
ukuthakatha.

Lapho, intombi izibuthile,
iyachiphiza kuphela. Rubi
ekhaya sengathi kufai umuntu.
Uyise, awasahlangani amehlo
na womntanakhe! Abafana, u-
laka luvutha luthi be.

Umkhongci ufikela kulawo
manyala. Naye uyazazela pke

K123/27 57 199

ukuthi uzovika iziqwayi.
Abasamfuni naye manje. Kepha
yena kungumsebenzi wakhe
lo, ukukhipha udwendwe,
ngoba kuya khalwa kubo
ntombi kuya hlekwa kubo
myeni:

Uzofike angene ke lapha e-
ndlini qede bamnike icansi
elisha. Alwemukela qede ahlale
phezu kwalo. Abaye ngamehlo,
efuna ithuba lokusukuma
abaleke nalolucansi. Nabo
ke sebemcijele manje. Ba
bodwa asebevimbe neziquwayi
ngaphandle, babodwa ase-
bevimbe emnyango belindele
ukuthi kasukume bam-
shaye, babodwa abasendlini
bemkhulumisa. Ngabafana
namantombazana laba aba
sophe ukushaya umkhongi
ngoba ngumthetho lo.

Kuzothi ke la esahlala nye
 a be ebeka intuba azophuma
 ngayo. Kwesinye isikhathi
 kuzothi la esabingelelwe nguye
 wamunye a be sengathi uya
 lunga nye, kanti usedumele u
 cansi lwakhe bengakananzeli,
 aphonseke emnyango, bagalek,
 awike, ahlanganise ngocansi
 lwakhe, ziye kakulu kumkhon-
 gi, kube ulukhiphile njalo
 udwendwe. Nyafika ekhaya uya
 batshela uthi qinani, sengih-
 belethe udwendwe.

Lapha ke kubo kantombi se
 libalahlile icala, sekufanele ne-
 mpela luphume udwendwe ngo-
 ba uselukhiphile umkhongi.

Thela umncamo ubusu
 hlatsiwe okuyiloku edla wona
 umakoti wabantu lo, sekuzothi
 ke kuboshwe enye inyama
 abazomphathela yona ayoyidla

emzini ngoba kanakuyidla
inyama yomshado wakhe, ku-
ngaba uyazidla. Bampha-
thele nokudla kwakwabo
ngoba kanakukudla uku-
da kwasemzini engaku-
nikiwe.

Impahla yonke ke kama-
koti wakantu izothwalwa nga
besifazana bakubo makoti lo-
onina. Bayibophe ngamacansi
bayethwale ekhanda bekhalo.
Kuthi ke izintombi nezinsizwa
zihube amihubo obukhosi ba-
lowo muzi kuhube bonke nje
namadoda namakhosikazi
kuzitshwa uku khala ukuba
kungezwakali.

Sebezophuma ke ngesango
behuba, kuthi ke uyise
wentombi ayibambe ngenqalo
ayedhulise esibayeni ke lapha
eyiphehlele khona isithundw

199

60 : K13/27

ezogeza ngaso sikhanyise izinto naphambili.

Bazobamba ke bonke behuba amahubo obukhosi bomuzi wakub namanye nje. amahubo abawa ziyo, bangene ngokuhlwa emzini ngoba umthetho phela udwendwe lungena ebusuku.

Sekuyachanguzwa.

Ukashane kuchanguzwa, umthimba ungena kusihlwa, kub kuzosinwa ngakusasa.

Lapha ke kubo kamnyeni sefikile izintombi nezinsizwa zekho, zizolindela ukungena komthimba. Sezifunde kahle onke amagama ezizochanguza ngawo ngokusa, futhi nezomthimba sezifunde zaqeda.

ngokuhlwa ke kusihlwa, uzo ngeni ke umthimba ungena

nyalo uyakuba, uhuba ufihle uma-
koti wabantu phakathi kwawo,
ukuba angabonwa neze nga
basemzini.

Zizofika lapha lezinsizwa zo-
mthimba zithathe umgozo noma
yimpundu la zingena kusihlwa.

Lento ke iyaziwa. Sekuthe
izinsizwa zabayeni zayafko
lala esibayeni, bese yilokw zi-
thumela izinkhosi zibeka ukuthi
umthimba uphi. Uma sebewu
bonile ke, bazowubika, bese
ziqina ke izinsizwa ze khethe.

Kuthi ke uma zifika izi-
nsizwa zomthimba, ngoba phela
kuzohamba nje idlanzi noma
nje idlanzana, umthimba wona
u ke uza ngemuva.

Bathi nje lapha bethi baya
wuthatha nje umgozo, ikhale
induku, bengakawuthathi, kwe-
sinje isikhathi babaleke besa

the nje uku wubamla. Kwe
sinje isikhathi, babaleke sebe
wuthethe. Babaleke nawo ke.

Yonke imizi phela & ku
lelwe, ukungena komthimba.
Baye ba wuzwe "uholoba, basha
bathi, "Wangena!" akuzuku-
lalwa. Kuyogqunyushelwa ku
se qheke bo. Kuyolala aba-
dala bodwa. Ngoba phela
kuzothi besa ngene nje emzini
la, ngoba bavinjelwa empund-
wini kuphela, kuthi banga
phumyula lapho ke kube
kuphelile, babe sebetuba bayo
kuma emnyango wendlu ba
hube bethi, "Kumakhaza wemkhu-
nyana, Wo! Woya we! Salala pha-
ndle wemkhwanyana! Wo! Woya
we! Sagodola wemkhwanyana
Wo! Woya we!" Abanye babe
bethi, "Hiya! Inja!"

Usezophuma ke umhlaleli

wabo abakhombise izindlu.

Baye banikwe izindlu ezi mbili. Enye ngeyezintombi no mlobokazi lo ochanguzayo kanye nawonina nempahla, enye nge yezinsizwa zekhetho.

Bazongena ke bathi du Ba beke umakoti nabadala nempahla kuphume izalukazi zasemzini zisine phandle zithi "Yini le? Yini le? Yisalukazi sakho. Yini le? Umagquma nkundleni. Yini le? Umuzi. Yini le? Umathabatha antshinge! Zisho ziphindaphinda zisina zisuzwa, zishaya izidwaba zitshela umakoti loko ukuthi ziyizalukazi zakhe.

Kuzongena izalukazi zaba-yeni endlini gede kuphume izinsizwa nezintombi zekhetho zigqumushela ke ebaleni, zihlan- belela izigqumushelo zehla ze-

199

64

K13K27

nyuka. nezakomyeni ziya
 gqumushela ngezizgqumushela
 ezihaywe zinyanga zakubo
 koze ~~ku phume langa~~ ^{ke mpondo zankomo} ku-
 phanjana ebaleni ku gqumu
 shelwa.

12/7/39

Konela ukuba kube mpondo
 zankomo, ukhukhule umthimba
 wonke uye kohlala emfuleni no
 makoti. Akufuneki phela uma-
 koti abonwe emzini, oze abonwe
 esigcawini, ngoba nasebusuku be-
 fika, uhlal endlini wafihlwa
 kayanga kogqumushela.

Amagama okugqumushela
 phela, ahaywa ngezici zokubi-
 ngana. Kuhlangukwe umuntu
 nowesifazane ongafanele; noma
 kuhaywe ngomkhuba abawu-
 bone' wenzeka emzini; noma
 yinda ba abase mzini abayaziyo
 embi noma emhle, kube seku
 hlatshelelwa ngayo ke, kuthiwe

loko ngukugqumushela. Ku
sinwe ngawo lamagama.

Phela uhamba nje um-
hlaleli ubeke izicana ezenze
ka lapha ekhweni lakhe,
nabo futhi basekhweni ba
hlala beqaphela, ngoba enye
into bazoyikhuluma nje
bengananzele, kothi uma
sekugqunyushelwa ngayo,
bese kuba yikhathi sebethuka.
Kepha ke kuhlakwe nje ngo
ba ngumthetho. Nazo ke
zihaywa nje ngendlela e
hle kisayo ngoba zihaywa
ngumuntu osuke eligagu
nonoteku.

Lapha ke emfuleni lapha
behlezi khona, abanye ba-
yahlakazeka bayozifunela
ukudla emihlotsheni, ngoba
abaphekelwe muntu la emzini
bazolethelwa nje imbruzi yabo

199.

66

K13/27

akazoyihlabela khona emfuleni bayidlele khona. Ukudla ku ngaze kwaletswa kona. Boze badle ekhaya emini yantamba ma, sekusiniwe.

Kuyokwaziwa yiBo ukuthi sekuyisikhathi sokuhlaba, babuyele emfuleni bonke.

Sebeya komyathela enkundleni.

Zizovunula ziconse izinsizwa nezintombi, zivunulela emfuleni. Ngingasakhulumani ngomlobokazi, usethwele isakabuli lakhe, liqondene nezinhlafuno zombili. Sekuba khona isiphinama esi khungelwa lapha esiphongweni sifihle amehlo. Ukhehle ujobe wakhe ohlotshiswe ngameva omqokolo.

Lapha esifubeni uhize ngemi-chilo, okufike kwephothwe uzi

bese kusikwa isikhumba sama-
nkonyana noma esamangina
amazinyane ezimbuzi, sisonelwe
ozini, sibe nemibalabala. Abe
se liza ngaso ke umakoti,
kuthi ngapha apha the ising-
ndi, ngapha apha the ihawu
lakhe elincane elilingene uku-
ba akhombisa esina, libe likhe
ngemibala yalo.

abince isidwaba sa kke.
nasentanyeni uthandele um-
chilo owelukwe kahle ngamazi-
nyane ezimbuzi ^(isikhumba sawo) encwelwe kahle
enziwa umsweswana owelukwe
ngezikhumba zamachwane
ezimbuzi akuthandele enta-
nyeni: yozi, ahambe e kwenza
izigaba ezinemibala njengo-
hlobo lwezikhumba, njengoku-
bona kwenyanga leyo. Nase
zingalweni uzowuthandela umchi-
ko le; nasezithweni awufake-

aggize ngamafahlawane om fece,
azothi uma esesina ahambe
ethi fahla! fahla! Fahlafahla
fahla fahla hla!

Kuzothi ngesikhathi evum-
la umlobokazi, izinsizwa za-
kuba zibe ziphuma, ziqonde
ekhaya kubo kamveni. Lapho
ke sezivumle kunu ka insim-
ba. Ziza ngemisiko yezinko-
nyane zekhethele. Phela ku-
khona nezinyanga ezisika ze
luka ingceba zenze inkamang
(umncwedo). Kuthi ke zonke
izinsizwa phela zincwedile
ngoba uma sezisina kuzothi
noma kuphekuka isinene
kuvela umncwedo, kubukeke
kahle.

Ziya kubo kamveni ziya
kokhuleka. Zifike zingene
ekhaya ngesango zihlabelela
umchwazo, zisina zizungeze i-

13/27

69

199

bala, zibuye ziye kophuma
ngalo lelo sango ezingene
ngalo, zihambe zisina, zibe
sezigonda esibayeni zigiyiye
zigiyiye, beseziphuma ziya
emfuleni zihambe zihlabela
umchwazo.

Besekuphuma abakubo ka-
myeni, sekeya esigcawini lapha
kuzo sinelwa khona, ngoba
akusinelwa ebaleni lasenzini
kukhethwa indawo nye eli
bangana eli'bugammana ne
khaya kube yisona sigcawu
Bafike bahlale phansi. Seku
zothi ke abomthimba babone
ngabo labo, isigcawu okuzo
sinelwa kuso ✓

Uma umakoti eseqedile uku-
vunula, abomthimba bakhu-
phuke ngehulo labo eliqondene
nabaleso sibongo, bafike beme
phambi kwekhethe. Bafike

yonke impahla yabo phambi
kwekhethe. Sebeyema njena.

Besekuphuma amantombi
zana amancane, asehlolisile,
ebince izigege ku phela zwi.
Asine, asine, abuye. Beseku-
phuma izintombi zishaya in-
kondloqede zibuye. Bese kuphu-
ma umakoti, ephahlwe zinsizwa
zakwabo. Uphuma njalo, u-
phuma namaqhikiza, ontanga
ya khe, abince izidwaba.
zizofike zisine. Ziwushaye
zize zephukela phezulu, zibuye
zichachaze. Lapho, ke, ka-
sasini umlobokazi, usenza
ngabomu, ngoba phela kubu-
kelwe yena.

Kuzothi ke uma sezigci-
na, zigcine ngesingqekle.
Kuzosuka umlobokazi ahole pha-
mbili, nomfama umfowabo
makoti uzohola abakhe

13/27

71

199

abantu bahlabelele bakhethu
ihlombe. Mzocikoza umakoti
ekhomba egephuza aze aguqe
ngedolo, kanye nabamlandelayo,
kanti nomfowabo, ngasobla-
ngothini lwakhe, kasacikozi
usesina aze alale phansi.
Bakhombe bakhombe baze
bazimela.

Kuthi ke kungaqedwa
isingqekle, kungene esinye isi-
godi sesizoshanela. Sizofike
sisine noma amagama nje
amabili sesishanela ngawo.
Umthimba ke usumi utbulile
manje nomlobokazi. Ikhethe ke
selikade liyovunula nalo.

Kuzothi lapha kusasina
abazoshanela, nantya ikhethe
njengalaphaya liya kuba li-
yeza. Kut Livunule liyacoisa
izinsizwa ezindala zivunule
ingwe ekhanda. Phela ikhethe

lethwele amadlokolo. Liggize
 ngamashoba amhlophe ezithweni
 nasezingalweni. Livunule izi
 nkonyana ze k^{zibekelwe ngezinsimba}hethelo, nezihle
 izinene lezi zekhethelo, nama-
 hawana amahle okukhomba.
 Phela umthetho wamahawu
 kujakwa umsila wensimba
 uthandelwe othini. &

Abanye abanumzane ba-
 binca amadlaka (amadlaka
 zinjobo zezinsimba ezihlanga-
 niswe ngesiphenama). /

Uma ke selivunule la-
 phelela, baphume ngababili
 beza begijima beqhenya, besu-
 ka njengalaphaya, buqama-
 ma beze bahambe bethi, "Nanto
 ikhetho!" bafike bathi coshoshi
 phambi komthimba bathi, ba-
 shi shaye ihawu ngenduku
 bathi, "Nanto ikhetho!" Ba-
 buye besuke ngejubane babu-

yele emuva kwabakubo, ku
buye kuphume abanye futhi
ababili bagijime balingise
abokugala, bezobika ikhetho
kuthi bangabuya, kuphinde
kuphume abanye ababili
bazobika lona ikhetho.

Phela umthimba usukle-
zi usuzokukela umyeni
ekhetha.

Sebeza ke ngehele aba-
komyeni, bezokhethela umthi-
mba bezongena esigcawini,
kuza abesifazana ngemura
beshaya iklombe. Wo! Ba-
ngene abasenzini enkundle-
ni yesigcawu! Bakhombe
baze bathelwe nigezibi, um-
myeni kasacikozi, usekhomba
aze alale phansi, ekhethela
umthimba behlabelela isisusa.

Uphela ke umdlalo omuhle.
Kuyiwe ekhaya, sekuyiwa ko

phuzwa utshwala kudliwe
nezidlo.

Baningi abantu abazo-
kudla lapha ekhaya ngoba
esigcawini kufike izigaba
ngezigaba, ngoba phela ku-
the mhla ungenayo, kwasa
kusasa behlabelana umkho-
si bethi ungene.

Zizofika izigaba ngom-
xhaka. (umxhaka abantu
abahamba ngababili noma
ngabane noma ngesithupha
benza izicheme) Enye insi-
zwa ishaya impalampala.
Bafike njalo njalo ngezifunda.

Sebengena ebaleni, bazokudla.

Beza nothuthuva luseduze
ngoba kukhona namashinga.
Zifike izinsizwa, kube khona
isikhathi sokugiya. Lapho

ke zigiyе zize zikhahlelane,
umuntu aze esabe ukuthi
kuzoliwa.

Kube khona isikhathi
lapha amaviyo ezoya kophuza.
Kwenziwe iziga, kushunge u-
thuli lubeke phezulu.

Kudliwe ke kuphuzwe
kuze kuse.

Kuthi kusasa ekuseni ku-
sinwe futhi. Kube seku-
suka umkhongi akhombise
izintombi inkomo yazo. Uma
zingayithokozeli ziyisole, ba
zinike enye. Bese bekhethe
umuntu oneso, owazi inxeba.
Useyiguwaza inxeba liba linye.
Uma eze aba mabili noba
amathathu, usehlawula

ngesikhathi eyihlaba, izi-
ntombi zomthimba zithi, "Ayivuke,
Ayivuke." Abakomiyeni
bona bathi, "Ayilale, Ayilale."

Kothi ke emva kokudla, izinsizwa beseziwama umchwazo wazo, zisine ebaleni ke. Be sezuya esibayeni zigiyiye, ke, be se ziphuma, ke, sekuthathwa inyama, ke, iyodliwa emfuleni umthimba unga kahlakazeki. Izinsizwa zidla umkhono, abesifazane badle umlenze kuhlakazeni. Kusale izintombi zodwa zisa lindlele umeke.

Umeke.

Kuye kuthi la sekugedwe ukudla konke, kufike isikhathi sokuba umakoti uzoshaywa ngoqunga abasenzini, loko kubonisa ukuthi uzomekeza sapha ekhaya.

Sekuzothi ke izintombi zakubo sezigikelele isikhathi lesa, zimkake, ukuze abasenzini bathi bazozama ukumzuma, banga

ntholi. Kodwa noko bazame
onke amasu baze bamshaye ngo
qunga. Uma sebeze bamshaya
ube se phuma ebaleka kakhulu,
bamsekele abasenzini bam-
buyise ngehlawulo.

Kobe sekuthi izintombi
zakubo kamakoti ziye ku-
mkhwenyana, zikhabelele, zizo-
biza umke kuye, ake se
zikhombisa imbuzi. Isihlatshu
ke ziyidle izintombi zasenzini
kanduba zigeduke.

Lo, ke, ngumkhuba nje wo-
kwejabulisana, kubonga aba-
senzini, bebonga ukuba betha-
the intombi yomuntu igcwele
Imbuzi le ke elandwa zintombi
zakubo makoti kumkhwenyana,
ngeyobufakazi obuzo
hamba nezintombi bokuthi zi-
mletheb umkhwenyana intombi
eyegcwele swi ngobuntombi

bayo, ayonakalanga izoze i-
mekeziswe nguye umkhwenyana

Naye, ke, kufanele azi-
phathe kahle izintombi zase-
mzini, azikhiphela imbruzi
yazo, azinike ngoba uya
bonga naye, uyavuma ukuthi
intombi le, engumlobokazi wa-
khe yegwele swi, naye uzo
juluka eyimekezisa eyiqha-
qha.

Behlukane kahle, ke nezi
ntombi, sezigoduka; naye ke
umlobokazi kanye nabasa
mzini, baziphikezele baxhawu-
le ke babuye/babuyele e-
khaya abasemzini nomlobokazi
wabo abamthandayo.

Ukondliwa kwabantwana.

girls
behaviour

Umntetho owabe nomhle
kwaZulu, intombazana yazi-

lesaba ihlazo kakhulu. Kwa-
kungumthetho ukuba into-
mbazana ize ikhule inga-
nakiwe ukuthi yintombi.
Naye futhi yesaba ezindala.
Umthetho wezintombi wawu-
qinile ukuba zibusane. Ku-
thi noma isiqomile, yesabe
ezinye.

Insizwa ayinawo amandla
okuyiphoga ngenkani, ngoba
uma ike yenza intando ye-
soka, izoshaywa. Amaqhikiza
ayethuke ayifele nga
mathe ayebule ayebule nge
ndukw, ayishiye ulimi
namadolo. Okungangoba uma
kubhona osekuze konakala
ekuphoganeni kwayo nesoka
layo, kufanele icala lize lize
komangalwa kwabadala, ke
pha abe eyishayile impela
amaqhikiza.

K13/27

80

199

SPONSOR

Kwakingumthetho ukuba
intombi ithi imvuma umfana
ibe imazi igama lakhe ne
gama likayise nobuhlobō ibu
phawulile ngezindlela zonke
ukuthi abukho.

Izinsizwa nazo zazibloni-
phana kakhuba. Omkhulu
aziwe.

Family
head

661702

Umthetho owake umkhulu
kwakukubuswa kwasekhaya.
Umunuzane ubesabeka njenge-
ngwe. Ubekhulumo kuthule
kuthi cwaka. Ophendulayo
aphendule ngokuthobeka na-
bantwana baphe bakhe behlo-
niphu umunuzane.

Uma khamba, ahambe no
dibi lwakhe, umfana owethwa-
la ucansi, nesigqidi, negudu.
Uma engumkhulu, omkhulu, sizo
fike ahlaludut' embuzi. Afake

13/7/39

inyongo yama

Ukwondliwa kwabantwana.

199

13/27

Kusaghutshwa.

199.

Udibi lomnumzane lwalunge
thwali ucansi nesigqiki negudu
lodwa, lwalwethwala nesi
gubu sakhe samanzi. Lwethwa
le nesicephu. Uma efika ku-
lowo muzi azolala kuwo, u
sephubusa isicephu sakhe,
uyahlala. Uma efuna ukun-
bema usekhipha igudu
lakhe, uyadibobela, uya-
bema. Uma efuna ukulala
usendlala ucansi lwakhe
esamela ngesigqiki sakhe,
embatha ingubo yakhe, elala.

Umntwana wentombaza-
na, bekuthi ngesikhathi ese-
zochanguza ahlowe. Uhlowa
nje, kuhlolwa izinkomo
zomfokazi azidlele uyise, uku-
thi zidliwe ngenkohliso yini

girls

nokuthi zidliwe ngimfanelo.

Futhi ubhlolewa nye kubekelwa nenkomo kanina eshaywayo - ingquthu, ukuthi isaphheleli yini.

Uma sebekubonile konke loku ukuthi kuphelele, bazo mqhuba umntwana ngesi qholo bayomendisa kumuntu lowo. Bazibize izinkomo ezi yishumi. Bayibize nengquthu kanina kumyeni nge siqholo besazi ukuthi umntwana ugcwele.

Ngoba kuzothi mhla e-changuzayo umntwana, uyise uzombeka emzini, ambeke akhulume.

Lokukhuluma kukayise kuzoba ngelanga lokuchanguza komntwana. Esigcawini. Sebekhuphukile emfuleni, bayibeka yonke impahla esigcawini.

wasina umthimba wapha-
kula.

Usezosuka uyise wentombi
akhulumo. Athethelele. Kwe
sinye isikhathi kukhulumo
noma ngumfwako yise nje.

Uzosuka ke, ephethe ihawu
lakhe newisa. agiye aqephu-
ze, phambi kwelketho. Asho
ngengila, ehla enyuka ne-
sigawu ethi, (engabe into-
mbi ngeyakwamhlongo) "U-
yakhuleka owenjomane eye
dukela ezizweni - U - ya khu-
leka u Domo; Khulemini
eMalangeni; U - yakhuleka
u Bebe wawo Sanga; asho
eshaya ihawu lakhe nge-
wisa egiya eqephuza, ebonga
oyisemkhulu ngezibongo za
bo na uyise ngezabo; athi
"ukhulekela impatho enhle kini-
na (engabe/yendele kwamsabala)

ba kwa ngubo; kwa ntunjana;
 kwa msabala othethwa njengo
 myeni; ehlangabeza umgobozi;
 abayeni basala phesheya ko
 kwandle, nawela nina nge-
 ngubo yemi emhlophe ya-
 ko ntunjana!" Asho eshaya
 ihawu lakhe nge wisa eguya
 eqephuza ethi, "ngibeka i-
 nkorazana kamveli ambonge
 amqephuze ngezibongo zake -
 esho njalo, ehla emyuka -
 nesigca wu, athi, ngumbeka
 kuwe Fasitile, mfo ka vuma-
 zonke, ngithi ngiphathele na-
 nso ingane kababa.

Ngiyiletha kuwe iphelele.
 Ngithi ngiphathele yona. Uyobe
 uyisihlobo sami ngoba nami
 bengikade ngiziphathele.

Ayinasifo. (Uma inaso isifo
 esiyikhathazayo simenyezwe)
 Uma ifika kuwe ngula, kuhle

ungazise." Agiye aqephuze,
athi, "Nanso intandane yami
ngikhuleka umusa kuwe
ngithi ngondlele!"

Athi, "Nanso impandla
kayise, intondolo (noba yinko-
mo)!"

Athi, "wena unginikile izi-
nkomo ezilishumi zelobolo.
Wanginika ingquthu yomuro.
Anginaso isikweletu nawe.

Lomntwana wami udla
amasi. Nanso inkomazi e-
ncokazi, ehola ibele phansi
iza sethola layo nomvemve
wayo onhlamvukazi, ngithi
yisengele intandane yami idle,
wena wakwamsabala.

Lomntwana uyomkhombisa
inhlabathi, uyoziphandela
yona ngekhuba, angimazeli
buvila. (Uma eyivila kushiwo).

Lomntwana ubengihlonipha

K13/27

86

199

Uma engakuhlompheleli wena kule
ungamuhlebi, ungibize ungi
tshela sibekisane ukuthi ku
hamba kanyani.

Impahla zonke ke uzoni-
nika amacansi nezithebe ne-
zivovo nezinkamba nawo
onke amawongowongo akhe
okwaba, mina waseLangeni,
ngibeka ingubo kayise, yinko-
mo. Ingubo kanina yintondolo,
izingubo zabalingani zonke
ngizihlanganisa ziyinkomo.

Ngithi... ngiyema lapho
mina ka zulu laduma obala
Lapha kungemunga kungemthetha
Okahlabana kuzonde umkhwekazi wabo
Athi umntanami akendelanga nda
unxeba lingangesizalo / senkoma
^{ugongolo}
Okame ababuye belwethwele, izibawu
Okamakhedama! Kabebe! KaLangeni
Okamubengu wenguga!
Owenjomane eyeduka iminyaka
nyaka.

Ukusukuma ke uyise
womnyeni ebonga ebonga
konke, sekuyaziwa ke, u-
kuthi yintombi igcwele. U-
nina uyihlolile, wamtshela
uyise ukuthi isaphelele.

Ngesikhathi ebonga
uyise womfana, izalukazi
ziyakikiza zithi, siyadla
la, zikhomba iziso, ziya
guqa nezimbokozwana zi
sila inhlabathi, zithi, "Ku
yasiwa kuthiwe; zithathe
izinti zibonde ubala zithi
kuyabondwa kuthiwe
kuphakululwe, kuthiwe
mi! salukazi."

Abe seqeda ke uyise wo
mfana, ibese isukuma ke
intombi echanguzayo isidiliza
impahla le efike nayo, isi
yaba iyibeka ngamanani
ngamanani - ibese ithatha

abanini mpahla ibabeka empahleni egondene nako.

Bathokoze ke abasemzini ngoba naye umlobokazi u se wenzile umngenanandlini.

harvest ritual - luma Ukungena kwehlobo.

Uma sekufika isikhathi sokudla umbila omusha, awunakudliwa kungakalunywa kuzogala inkosi.

Inkosi ithuma ^{ozohamba} umuntu ngokuhlakanipha, aye kwesinye isifunda, aye kofunela khona inkosi uselwa (abanye bathi uswela) ezoluma ngalo, ukuze izwe lide ukudla okusha, ngoba nenkosi isikudla.

Lomuntu othunyweyo, u zofika athathe amakhomane, namaselwa, namathanga. Acoshe zonke izintwana ezi

ntsha. Lezinto uzithola ezi-
feni esezigala ukuvuthwa
Uhamla ngasese engabonwa
aze afike, ayise enkosini,
ilume ke.

Kube sekuthi nezwe lifune
amakhwathakhwatha alo
okuluma. Bese ziphekwa
ke lezinto. Ekuseni ngo-
vivi, kuyiwe esangweni,
kuyiwe kolunywa.

Lezinto ziphekwe zahla-
nganiswa nemithi ebabayo
eqinisanayo.

Esangweni kuzofike ku-
lunywe kulolo hlobo kusha-
ywe amadolo ngesandla
kuthiwe, "Dolo qina, dolo
qina." kanjalo ke kuze ku-
phele zonke izinkhondo ezi-
phekiweyo zizolunywa. Loku-
ke bathi kwenzelwa ukuba
kungathi la sebedla ukudla

okusha bathambe amadolö,
axege.

Izwe lonke ke bese lidla
ukudla okusha - umlila,
namathanga, kuthiwe li
ngene ihlobo.

Besekufika isikhathi
soba amabele asekhahlela,
sekwa khiwa amaxhiba, na
wonyango bokulinda.

Linda

Izintombi zilinda izinyoni,
emasimini amabele.

Kuye kuthi lapha amabe-
le eseqala eba nezintlamvu
kuqalwe ke kulindwe. A-
masimu ke maningi - ku-
thiwe kusemilimelweni.

Ziye zifike ke ekuseni
zifuzukise umlilo onentuthu
ukuze izinyoni zibone uku-
thi sebefikile abalindi. Babe
sebezithusa ke bezikhuza
zindize.

K13/27

91

199

Phela emasimweni lapha
exhibeni kuhlala izimbi-
za zokupheka, kanye nezi-
gubu zamanzi.

Kuye kuthi ke ezinye
izintombi zipheke ifuthu:
ezinye zipheke isijingi som-
bila omusha; ezinye zipheke
ingeke; ezinye zipheke u-
Hlenerjwayo (uHlerywayo uphe-
kwa kanje: Kukhiwa ama-
zele amasha ombila, ahlutsh-
we amakhasi. Agvotshwe
etsheni lokugaya. Phela
zinawo emaxhibeni amatshe
abe sephakwa embizeni ke,
kubekwe amashe amathathu,
abile ke, abe ecwengwa ama-
nzi awo, abo abuyiselwe
embizeni kuyothi kungenela,
kubiliswe. Besekubondwa nge-
nhlamba yokudla. Kube mna
ndi kudelise).

Zizophakulula ke izintombi zize kodela ndawonye zonke zakuleyo milimela.

Ziyazi ke izesheli ukuthi ngesikhathi sokulinda, izintombi zisemasimini zilindile. Insizwa eke yethuka itheleka lapho, uma ingahlakaniphile, funa ihambe ingaqomisa sanga yesabe. Phela kukho na amagabaza lapha ezintombini. Azoyigcona aze aze nyelise uma ingalwejwayele uteku. /

14/7/57

Enye insizwa yesabe no-kudla uma ziyinika, enye ingesabi.

Kube ngumsebenzi othandekayo lo ezintombini, ngoba zonke izinsuku, zivuka eku seni zichitheke ziyolinda, ziyobuya mashona. Oze abe bomvu ab mabe elindwa.

Ebusika sekuvunwa.

Kufika isikhathi lapho amabele esevuthiwe, kube sekuyavunwa.

Baphisa utshwala bamema ne ukuba bavunisane. Ku hlanguane izinsizwa nezintombi kuvunwe leyo nsimw iqcdwe. Kubuliswane futhi amabele. Abanye kawabula ebusika abanye kawabula emini.

Ukudla kobusika yizi-ndlubu. ziphekwa umkhwili, ziphekwe isiphuphutho. Loku ke yikudla kwamasoka. ziphekwe zodwa kube yimpushu mpushu.

Okunye ukudla okuphekelwa amasoka, ngumhlaza (imbondwe), neyambazi, nenqeke yamathanga, nesijingi (isinambathi).

Mna izulu lomisile.

Kwa kuye kuthi noma izulu lomisile, kuphume izintombi zinyo zibince amabeshu ezinsizwa. Zihambe zibina zihlabelele amagama angasile, azithukwana. (Elinye lalithi :-)

{ 2, 2 | S : S | - : 2, 2 | S : S. m. I S :- . # m. d. :
 We' w bo lo -- we' bo lo vale -- la bo --
 Liphindaphindwe nje, lona leligama zigingqe amatshe ezintābeni. Kugawulwe imithi ekhala amanzi bathi izihlazi.

Kwesinye isikhathi kuyiwe ku mbandeni eswazini kuyocelwa imvula noma ngokudla noma ngezimvu, noma ngezinkomo. Abe sesho into ayifunayo, anikwe.

Abanye abadala bathi kwakulinywa amasimwe ezintābeni. Kuye bonke abantu, kube yilowo afike nembewu yakhe.

kumiswe ilanga ke, bafike banyi
hlwanyele balime. Kuthiwe
kulinyelwa inkosazana yezulu,
uNomkhubulwana - uNomdede.
Kanye nako ukuba kuye kokwe-
lusa amantombazana eince
amabeshu ezinsizwa - kwa kw
hlanganiswa konke kuthiwe
nguye uNomkhubulwana.

Abadala babekwethembile
kakhulu ukuthi lizonetha izulu
uma kwenziwa lamasu.

Kwakuthi uma seku
linywa, abanye bakukhand
ukudla. Bethwale ukudla, isi-
nhiobo zonke kancane kancane,
kuyiswe emyangeni eyaziwayo.
Ikwelaphe, ikugaye, kube yisink-
wana esiligebengwana, isiken
hlanganise nemikhando yonke.
Abaniniko ke bakwemukele ba
yiholele inyanga leyo ngoku-
dla.

Kuzothi ke lesigaga sembewu,
umniniso asilonde kakhulu.

Abe sa lime leyo nsimu yak-
he enze njengokusho kwenya
nga. aqhuzule esigagani
leso avuthuzele kuleyo mbewu
ayhiwanyelayo. Uma inya-
nga ithe kashungise, enze
njengokusho kwayo, ubone
ngezisana ensimini.

Uzobona ke. Ukudla
kumile sekukhuthela ku
kukhule kucwebezela. Kuse
kukhule. Kuthi noma se-
kuhlakulwa, kungavumeleki
ukuba umuntu achame
phakathi ensimini, noma
eyihlakula ngoba insimi i
khandiwe. Ochama kuyo
uzobola ngaphansi kuyo.

Kuzothi la kugala kukha-
hlela ukudla, kube yifu ek-
sabekayo, kukhandiwe.

Kuyaqala kuthela, sekukhipha
 izinkonsolo ngazithathu, nga-
 zine ohlangeni. Kuyaqala
 kuyavunwa, ziyegwala
 izingolobane swi.

Uma kufika umuntu e
 zokwethekela; anganikwa.
 Koze kusho inkosi ukuthi
 sekuyalunga angathekeliswa
 owethekelayo. Kuyale ke
 kuphume ukudla uma
 sekusho inkosi nenyanga.

Uma ke ukudla seku-
 khandiwe, kwakungavuma
 nyelwe kwedlule umuntu
 ebince ibeshu lemibala^{emsimini}
 ngoba bethi libanga isona,
 libulala ukudla.

Bekungavumekele umuntu
 adakule emasimini kungesivo
 awakhe. Funa abulale uku-
 dla emasimini.

Kwakulinywa ngemikhono

kugala, kulima abesifazana.
Izinkabi zazibukisa nje, kuphe-
la. Bengawazi umthetho wo-
kuthi inkabi iyasekenza.

Amazembe abantu kwa
kuthiwa yizampothwe, zi
mise okwaloku abelungu
ababaza ngako imithi na-
mapulangwe.

Lamazembe abo babaza
ngawo izingwembe, ezisetshe
nziswa kuphakelwa kuzo i-
nyama kuthelwe nomhluzi
nobubende, nokudla oku
manzi. Zime esikhundleni
samapuleti. Nazo izingwembe
lezi zazibazwa zimyanga
zazo.

Izimyanga.

~~~~~

useless (10/1/2017)
Ziningi izinhlobo zezi
nyanga. Ngisezoke ngisho
nje wona umbekenzi wezi-

nyanga zokubaza.

199

Esikhundleni semibede
abantu balala emacansini
nawo anezinyanga zawo.

Esikhundleni samaphilo,
abantu baqamela ngesicamebo
zomuthi, ezibazwa ngesampo-
thwe zinyanga zakhona, ngo-
buciko bazo.

Esikhundleni sezizigqiki
sezihlalo abantu bahlala
phezu kwezizigqiki, ezibazwa
yizo izinyanga zakhona
zibaza ngesampo^{thwe}, ngo-
buciko bazo.

Amathunga nemiqengqe
yokusengela izinkomo kwa
kubazwa zinyanga zako.

Amagudu nezintshengwa
la nontshasa, namakhanzi
nebumba, kwakunezinya
nga zako.

Izidwaba namahawu